SOCIJALNI TEČAJ

Na spomen

svom prijatelju

Socijalni tečaj.

(Držan 24., 25. i 26. travnja 1908. godine u nadbiskupskom sjemeništu u Zagrebu.)

Izdao „Zbor duhovne mladeži zagrebačke".

U Zagrebu 1908.
Tiskara Hrv. katol. tiskovnog društva.

Seljačko pitanje.

(Dr. Ivan Ev. Krek.)

Ovo pitanje, koje nam se ukazuje najvažnijim, ne možemo sa sviju strana točno ispitati, već ćemo samo u krupnim crtama iznijeti glavna načela, a svaki neka sam dalje uči. Najprije nešto o važnosti seljačkog pitanja po društvo i narod (državu).

Sve je danas prožeto socijalizmom, a mi to ne zamjećujemo. Priznajemo stara liberalna načela i plivamo u njima. Glavni stalež u našem društvu je činovništvo. Činovnici su ljudi, što su osigurani za bolest, starost, uopće za život. Osigurani su time, što svoje sile dadu državi ili kojemu većemu društvu. Mnogi se ljudi — barem oni, koji uče — oslanjaju na veće društvo, da im opstanak bude osiguran. Onih pako ljudi, koji bi htjeli svojom snagom proći kroz ovaj život, ima jako malo. Blizu grada udaje se seljačka djevojka radije za staroga penzioniranoga žandara,

*

nego za seljaka, jer žandar ima penziju. Duh samostalnosti gine. Nije tako bilo uvijek, jer činovničko-birokratska država nije stara. Nema tome ni 50 godina natrag, kad se je individualitet puno više uzgajao, nego sada. Za društveni pokret u državi služi i pitanje osiguranja u starosti, zatim pitanje, da država pokupuje sve rudokope. Ova su pitanja na dnevnom redu, pak ih već i car kod otvorenja sabora spominje. Društvene ideje idu u tom pogledu naprijed. Država postaje poduzetnikom i tako dolazi na društveno stajalište. Individuum se u velikoj državnoj makini samo neznatno opaža. Seljački je stalež jedan od najvažnijih, budući da uz današnje stanje stvari seljački i trgovački staleži imadu volju, da žive i rade samostalno. Kad ove volje i kod seljaka nestane, izgubljen je narod: tad više nema samostalnih ljudi, tad temelj društvenih nazora, etike i kršćanskih načela pada. Kad društvo hoće živjeti, mora gojiti i samostalnost u društvu. Zato su seljački i trgovački staleži apsolutno potrebni. Rekao bi tkogod, da su i industrijalci samostalni ljudi. No kod industrije ne vrijedi pojedinac ništa, već se ujedinjuju u akcijska po-

duzeća, a ova opet u velike kartele, gdje se za pojedinca ne zna, već samo za cjelokupnost. U velikoj industriji možemo govoriti o socijalizmu. Najizrazitiji faktor kapitalizma jest dioničarsko društvo, koje daje ruku socijalizmu, koji sanja o budućoj socijalističkoj državi. O tom se često govori kao o kojem protuslovlju, ali ovakvo protuslovlje opstoji samo u riječima. Ove forme velike industrije bratski se grle.

Rekli smo, da je dioničarsko društvo najizrazitiji faktor kapitalizma. K a p i t a l i z a m je gospodarski sistem, u kojem novac gospodari nad čovjekom; ili bolje: kapitalizam je svaka materija dobra, koja služi daljnjoj produkciji. Dobro, koje služi konsumpciji, nije kapital. Ovakova dakle materija, koja služi daljnjoj produkciji, kad vlada nad čovjekom, zove se kapital, a sam sustav gospodarski — kapitalizam. Uzmimo dioničarsko društvo. Čovjek, koji imade dionicu, ne brine se za radnike, već ide samo za većom dobiti. Tko je dakle kod dioničarskoga društva gospodar nad ljudima? — Novac, i to kao reprezentant materije dobara. On je najdublje i najiskrenije izražen u dioničarskim društvima. Ova su dioničarska

društva, koja proizvadjaju jednu istu stvar, danas lijepo spojena. Spajaju se u političke svrhe, zatim da imadu upliv na carinarsku politiku; isto tako kod željeznica i plovidbe. Imaju svoje dogovore, gdje odlučuju, koliko smiju producirati itd., kako treba razdijeliti produkciju. Oni imadu već sada svoje ukupne kancelarije, gdje se za pojedina društva i tvornice sasvim zasebice radi. Čovjek, koji imade akciju u takovu društvu, ima svoju godišnju rentu, koja mu je osigurana, te prema tomu nema rizika, kako ga ima žena, koja donesavši što na trg, ako to ne proda, gubi. Ovi su akcijoneri osigurani organizacijom. Pojedinac ovdje nije poduzetnik, on je mudar čovjek, on je socijalista. Što ćemo? Država bi mogla reći, što će vam te kancelarije? Ali to nije ništa. Kapitalizam ide ovako u socijalizam naglim korakom. Zato ne možemo industrijalce ubrojiti medju one ljude, koji bi htjeli samostalno raditi i živjeti, jer ovi svoj riziko otklanjaju svojom akcijskom i carinskom politikom. Trgovci danas još imadu samostalnost. I ovdje se goji samostalni značaj. I trgovački elemenat ide prema socijalizmu, budući da mjesto pojedinih

trgovaca nastaju i prevladavaju pojedini bazari i skladišta kao akcijska i indrustrijalna društva. U Engleskoj i Francuskoj veliki gradovi imadu malih trgovaca malo. Ima velikih trgovačkih društava i to je forma moderne trgovine. Sada trgovac kao i činovnik daje svoje znanje društvu. Prema tome ni on nije potpuno samostalan. Pa gdje onda u društvu ljudskom ima ljudi, koji su samostalni? Malo ih je. To je seljak.

Kakva bi strašna šteta bila, kad bi nestalo svih samostalnih ljudi t. j., kad bi se svaki oslonio na drugoga i svoju egzistenciju prepustio drugima.

Produciranje vrijednosti iz materijalnih dobara.

Producirati vrijednost novu možemo s pomoću naravne sile i čovječjega rada. Ovu produkciju dijeli narodna ekonomija u praprodukciju, a koji se njom bave, zovu se praproducenti. Medju njih ubrajamo seljački stalež i rudarstvo. Praprodukcija uzima materijal iz zemlje.

O b r t n a pak p r o d u k c i j a pretvara dobra, što ih je iz zemlje donijela prapro-

dukcija, u nova dobra, ili drugim riječima, obrt dobro — dobiveno iz zemlje, nanovo priredjuje. U obrtnu se produkciju ubraja i trgovina, jer ona dobro, dobiveno iz zemlje, prenosi iz jednoga kraja u drugi, prema tome se samo vanjski odnošaj ovoga dobra mijenja. Ovo pitanje o praprodukciji ne vrijedi ništa, jer seljak praprodukcijom nije samo producent, već je u svom poslu ujedno i obrtnik i trgovac. U tome je velika pogrješka, što ljudi seljaka shvataju samo kao praproducenta, a obrtničku i trgovačku njegovu stranu puštaju s vida. Trgovačka je strana u seljaka glavnija od produktivne i obrtničke, budući da ona daje smjer onim objema.

Nadalje je istina, da seljak nije poput rudara, da bi iz zemlje digao materijalno dobro, a dalje ništa, jer on ovo preradjuje, a preradjuje ga zato, da podmiri svoje potrebe. No potrebe svoje može da podmiri samo trgovačkim putem. Tako dolazi do novih vrela, kojima će namiriti svoje potrebe. Zato nam je promotriti seljaka kao p r o d u c e n t a, kao o b r t n i k a i kao t r g o v c a, te baš s toga gledišta valja da ogledamo seljačko pitanje.

Važnost seljačkoga staleža i seljačkoga pitanja ukazuje nam se sama po sebi. Tä seljak čuva zemljište, bez kojega nema produkcije, pak zato a priori moramo da priznamo znamenitost seljaštva po čitavo ljudsko društvo. Poslije njega dolazi i n d u s t r i j a, kao obradjivanje dobara, što ih je seljak producent izvadio iz zemlje, a tek poslije dolazi trgovina kao prenosilac dobara iz jednoga kraja u drugi.

Naravno gospodarstvo.

Naravno gospodarstvo je ono, kad radnik svojim radom direkte namiruje svoje potrebe. Seljak sije i žanje, da ima što da jede, pa tako goji govedo i drugo. Kapital gospodarstva jest u tom, da ga radnik ne stvara direkte iz svoga zemljišta, nego iz stvari, što ih proda i tako namiruje svoje potrebe.

Po cijelom svijetu vlada veliki konzervatizam. Seljak se ga teško riješi, ali kad upozna drugo, što je bolje, odbaci svoje. Tako na pr. dobije za jeftin novac pamuka, pak mu se ne isplati da sije lan. Nekada je industrija lana bila od velike koristi. Danas se ide za tim, da seljak

goji ono, što mu donosi novac, da se uzmogne uzdržati. Stoga i vidimo, kako na pr. u Solnogradskoj goje govedo lijepe pasmine, jer im se to isplaćuje. U Voralbergu opet goje što drugo, što im donosi kapital. Seljak uopće pita samo za ono, što mu brzo donosi pomoći, a ovako doista i mora da radi poput trgovca. Produkcija je dakle kod seljaka kapitalistička. Prije su ono, što im urodilo, u strahu Božjem i u slozi potrošili, a isto tako i vino, što ga dobiše, ispili, a odijelo im je bilo narodno. Prije je finale bio poetičan, danas nasuprot praktičan. Zato danas i preteže kod seljaka trgovačka strana. On se ravna prema finali svoga prometa.

Ako sad seljak nema načina, kako će u tom pogledu postići svoj finale, onda mu je čitav rad bezuspješan.

Mora se odmah reći, da je glup i nespretan pokus neke gospode, koja mu hoće u tom pogledu da koriste. Davaju mu naputke u raznim knjigama, kako će gojiti marvu, perad itd. Poučavaju ga u svemu, no njemu to slabo pomaže, kad on svih ovih produkata ne može dobro da proda, a i državni je ustroj takav, da seljak trpi štetu. Tko misli, da će samo knjigama

spasiti seljaka, ljuto se vara. Seljak neka shvati jednu samo granu. **Najvažnija je za seljaka trgovačka grana.** Istom kad se digne seljak-trgovac, dići će se i seljak producenat. Najprije se mora otvoriti tržište i reći: evo ovdje možeš dobiti. Volju za trgovinom valja u njemu pod svaku cijenu uzbuditi. Jedino na taj način moguće je, da seljaka producenta dovedemo k pokretu. Kad bude seljak sa svojim proizvodima trgovac i kad mu se tim načinom pomogne, dobit će volju i za druge plemenite ideje. I u Slovenskoj su seljaci slabo čitali knjige sv. Mohorja, dok se nijesu osnovale unosne mljekarske udruge. Tad je seljak primio i drugu pouku. On nije poznavao korist mlijeka, dok nije znao, kuda će s njime. Za litru mlijeka dobije od osam do devet novč. On je vidio, da bi u velike napredovao, kad bi imao više mlijeka, a to će moći postići, ako bude gojio više dobrih krava, ako im nabavi dobru hranu itd., i sad se nužno pobrinuo za sredstva, koja će mu pribaviti što više mlijeka. Sad je počeo čitati i upućivati se u marvogojstvo itd. Tako se je digla čitava Kranjska, pa za malo ne će biti u čitavoj Austriji tako napredne i bo-

gate zemlje, a to se lako uzbudi trgovačkim putem.

Kod seljaka producenta prevladjuje konservativna figura. Ova ima i mnogo dobrih strana. Promjene u načelnim pitanjima dogadjaju se često, i kad bi naš seljak odmah segnuo za rezultatima efemerne znanosti, jednostavno bi propao. Uzmimo na pr. pitanje paše. Prije 5—6 g. učila je teorija znanosti, da je paša govedu na štetu, pa da je bolje goveda hraniti u staji. Ovo je mišljenje krivo i znanstveno oprovrgnuto, budući da je za plemensko gojenje goveda pašnjak apsolutno potreban: u stajama se naime razvijaju i množe silni bakcili, pa budući da ih sunčane zrake ne mogu uništiti, razvija se tuberkuloza, koja je po marvu ubitačna. Ako je životinja samo malo bolesna, nadodju lako još i druge bolesti, koje su blagu na štetu. Gospoda su nadalje rekla, da je bolje za seljačku zadrugu, ako se razdijeli na više dijelova, pak neka svaki sam slobodno gospodari. Ali tim bi putem bila paša uništena, jer ako se zemljište razdijeli, nema dosta paše, i eto seljaku dosta nesreće. Troškovi za hranjenje marve moraju porasti, kako doista i jesu porasli, a tim je naš seljak nazadovao.

Isto tako nije valjao moderni nazor o odnošaju goveda i mladih šuma. Marva — rekoše neki — uništuje šumu, pa je tako seljak izgubio veliku potporu za hranjenje blaga, naime šumske pašnjake. Zbog toga nije mogao uzdržavati velikoga broja goveda, te je doista broj goveda pao za 70%. Ovaj manjak je baš u Hrvatskoj bivao sve veći. Iz ovoga se vidi, da konservatizam našega seljaka ima i svoju dobru stranu.

Da seljaku pomognemo, valja nam ga praktički uputiti, kako će pokročiti naprijed. Tako mu treba pokazati razne oblike produkcije, kako se postupa sa strojevima itd. Stroj je ono orudje, gdje se čovječja snaga ne upotrebljava. Kolovrat na pr. ne smatra se strojem.

S e l j a k k a o o b r t n i k. Seljak je obrtnik, kad on sam sebi iz sirovina pravi potrebne stvari, kad na pr. priredjuje voće itd. Ova produkcija vrijedi u industriji mnogo, a sve bi to moralo ostati u rukama seljaka. Seljak producira pšenicu, a mora jesti crni kruh; producira meso, a mora jesti nezačinjenu kašu. Obrtnik naprotiv ne producira ni jednoga ni drugoga, a ipak jede meso i pogaču.

S e l j a k k a o t r g o v a c. Obrtna grana kod seljaka je vrlo zapuštena, ali trgovačka još kud i kamo više. Danas n. pr. seljak producira blago, a nije mu gospodar, jer ne može, da mu odredi cijenu. Zanatlija pak veli: toliko me stoji materijal, toliko snaga itd., pa mu za robu moraš dati onoliko, koliko traži. Seljak, kad prodaje tele, ne radi tako. A to je kod svih stvari u njegovu gospodarstvu. Ova bi grana morala biti u seljačkim rukama, pa bi mu lijepe dohotke nosila.

Koji su uzroci, da tako nije kod našega seljaka?

Seljak se strašno mučio, da spasi zemljište, pa je postao rob. On ide za tim, da svoju stvar proda, i da namiri životne i ine potrebe. Seljak se tom prilikom nije znao okoristiti, pa je došao u ruke kapitalista, premda ne svojom krivnjom, budući da nije bio u to upućen. Kad seljak što kupuje, kupuje za skupe novce i dobiva slabu robu, a kad što prodaje, mora dobru robu dati za jevtin novac. Tako njegovo gospodarstvo propada, i to je jedan moment u tom tužnom procesu.

Drugi je moment taj, što naš seljak osim životnih potreba ima i d u ž n o s t i, n. pr. porez i druge namete. Njegova pak produkcija je takova, da na pr. žito samo u stanovito doba može prodati, a dužnosti su svakidanje i u tome se dohoci sa dužnostima ne slažu. Može se dogoditi još kakova nepogoda kod usjeva, i seljak je još u većoj nevolji. Po svem tom se razabire, da seljaku treba kredita i po tom odloge za plaćanje.

Uslijed raznih nepogoda dolazi seljak u nepriliku s novcem. Druge nema, već poći k lihvaru, koji mu uzajmi novac, ali uz goleme kamate. Kod nas se je država slabo pobrinula, da bijednike zaštiti od lihvarstva. Kako lihvari izrabljuju svoje dužnike, o tom ne treba govoriti, jer to je opće poznata stvar. Samo to treba imati na umu, da nije glavno ono lihvarstvo u velikim procentima, već i ono t. zv. b l a g o v n o lihvarstvo, gdje se davaju kamate ne u novcu, već u prirodninama.

Treći momenat u tom procesu nazatka i propadanja seljaštva jest u tom, što je kapitalizam, videći veliku korist u investiranju zemljišta, cijenu zemljišta povisio. Tako je došlo do toga, da onaj, koji kupuje zemljište, mora za hektar istoga dati strašne novce. Kupac bi morao dati za

hektar zemljišta onoliko, koliko bi njemu ostalo čistoga dobitka, kad bi odbio sve troškove, koje je imao s onim hektarom zemljišta. Na to se u mnogim krajevima ne pazi, već su cijene zemljišta upravo porazne po kupca, a tako onda i seljački stalež strada. Kupac mora sve svoje sile uložiti u to, da se nekako preživotari.

Izobrazba seljaštva.

Samo tehnička, teoretska izobrazba neće i ne može našega seljaka spasiti. Današnje škole dijelimo u stalne i one, gdje uči putujući učitelj. Osim toga dijelimo sve škole u niže, više i najviše. Ali sve ove imadu samo tu svrhu, da tek nekima koriste, a ne svima. To je pogrješka, jer se ne radi o tome, da se jedan ili dvojica spasu, već se radi o čitavom staležu. Radi toga baš ne bi smjele gojiti samo tehničku stranu, već i agrarno-političku, agrarno-komercijonalnu. Praksa kaže, da ljudi, koji su svršili škole, odlaze u činovnike. — Putni učitelji pak stoje državu mnogo. Pogrješka je kod njih ta, što su slični onim kokošima, koje se, kad izlegu jaja, dalje ništa ne brinu, da li će iz tih jaja što doći

na svijet ili ne. Dok putni učitelj govori seljaku ob ovom ili onom, ovaj ga sluša s odobravanjem. No kako učitelja nestane i kako nema koga, koji bi mu one misli u njegovoj svijesti neprestano budio, on na sve brzo zaboravi. Trud putnoga učitelja, a po tom i trošak države biva uzaludan. Isto se tako premalo odgaja društveni, zadrugarski duh. Kako da se sve to popravi?

P u č k e s e š k o l e m o r a j u p r e u r e d i t i. V e ć u 3. r a z r e d u b i t r e b a l o d j a k e d i f e r e n c i r a t i u r a z n e s t r u k o v n e g r a n e (g e o g r a f i j u, m a t e m a t i k u, g o s p o d a r s t v o itd.). Napose je ovo diferenciranje nužno u opetovnicama. Preudesiti bi trebalo i preparandije; nek se mladići ne odgajaju za sveučilište, već za puk, za praktičan život. Pogrješka je u pučkim školama i to, što se navode razni primjeri, koji su sasvim nepotrebni (kako je koji Babenbergovac na ulici dao groš siromaku itd.). Ovo može vrijediti kod djece, ali kod mladića ne. — Naše domoljublje mora da je osnovano na razumu. Zato je potrebno, da se odlike naše zemlje što bolje istaknu, a da ne bude onako, da

se mladić upućuje u sve i svašta, što ima strana zemlja, a zanemaruje se naša.

Valja nam se uza to pobrinuti i za ženske. I ženske su opetovnice slabe, kako to vidimo iz iskustva. One bi trebale djevojku naučiti gospodarstvu s vrtom, mlijekom, marvom, peradi itd. U tomu su se do sada slabo poučavale, a koliko je i bilo pouke, gajila se samo s tehničke strane.

Najbijedniji je stvor na tom svijetu učiteljica na selu. Ona je odgojena za društvo, svilu, rukavice, a mora da živi u zabitnom selu! Ne zna se snaći, budući da ne razumije naroda. Tad postaje žrtvom pesimizma (osobito, ako je pjesnikinja). Psihologiju razumije, bolesne rado pohadja, polazi i u crkvu, ali inače nije spojena sa životom naroda. Ona bi trebala da pohodi ferijalne kurzove. Uopće bi se morala tako odgojiti, da joj bude veći užitak gledati lijepu marvu u staji, nego slušati kakovu operu. Kad bi djevojke, napose učiteljice ovako radile, ne bi bile blijede i trome, već vesele, čile i zdrave; to bi bila časna emancipacija. Ovakova bi učiteljica poučavala djecu od 12—14 godina, bila bi s njom jedna duša

i jedno tijelo i s njom bi ostala u neprekidnom spoju. U tom bi pogledu i država morala da skrbi za narodni uzgoj učiteljica.

Z i m s k a š k o l a. Da se narod izobrazi, potrebni su i zimski tečajevi, t. j. škola, koja traje u zimskim mjesecima, dok seljak nema na polju posla. Spočetka je s tom stvari teško, i kad bi se prije 10 godina kazalo, da treba ovakovih škola i da će biti slušača, svak bi se nasmijao: no danas ljudi o tome misle drugačije. Na socijalnim kurzovima od 3 dana mnogo se nauči iz poljodjelstva, životinjstva, agrarne politike, o testamentima, o načinu, kako se parnica vodi itd. Seljaci vanrednom marljivošću i ustrajnošću slušaju ovakova i ina predavanja kao na pr. o hranjenju svinja, redjenju marve i spravljanju mlijeka. Koliko bi se dalo u 10 dana naučiti! Ovakovim se načinom diglo mljekarstvo u Korutanskoj. I visokih bi zimskih škola trebalo, kako je to u Danskoj uvedeno.

Pa kakove su ove **zimske škole?** Za ono vrijeme, kad seljak ne radi u polju (od novembra do marta, 4—5 mjeseci), mogu mladi seljaci od 16—18 godina otići u ova-

kovu školu. Ovdje si može steći opću i praktičnu naobrazbu, na pr. seljak i njegova životinja, pak onda sve najpotrebnije iz biologije, anatomije i to po najnovijim rezultatima znanosti; onda može steći znanje o stvarima, koje ga okružuju, na pr. seljak i sud, seljak i općina, seljak i država itd. Sve je to praktično, pa se vidi, da je to u 4—5 mjeseci moguće.

Za izobrazbu seljaka dobro je, da ih tko vodi na izložbe (gospodarske), pa da ih ondje uputi u narav i djelovanje strojeva. Osim toga djeluju blagotvorno i javne pučke skupštine. U Slovenskoj su napuštena pitanja: političko, kulturna o slobodi i rastavi braka itd., a bacilo se svom snagom na gospodarsko polje, te su postignuti krasni uspjesi. Tako valja shvatiti uzgoj i naobrazbu seljaka s teoretičkoga i praktičkoga gledišta. Na taj način možemo pomoći našemu seljaku; nijesu to utopije, već činjenice dokazane iskustvom ali — valja zasukati rukave.

Agrarno-političko pitanje.

Kad se govori o agrarno-političkom pitanju, onda se misle oni zahtjevi seljačkoga staleža, koje seljaštvo stavlja na po-

litički rad. — Ovdje vrijedi pravilo, da ne valja tek pojedincu dati efemernu pomoć, već se mora sanirati čitav stalež. Žrtve su potrebne. Mora se ići za tim, da bude pomoženo ne samo sadašnjoj kojoj obitelji, nego cijelom potomstvu njezinu. Zato je svrha agrarne politike ne samo da snizi troškove za produkciju, nego da omogući trajni opstanak staleža. Što pomaže, ako se komu dohodak poveća? (seljački dohodak). Prema dohotku razmjerno raste i efektivna vrijednost zemljišta, a onda opet mogućnost zaduživanja i veći tereti. Tako se zemlja ne spasava. Uzmimo, da neka obitelj dobije više novaca. Ona će taj novac upotrijebiti za ovu svrhu, na pr. za školu, druga iza nje za onu svrhu itd. Ali se ne radi ni o jednoj ni o drugoj, već o spasu čitavoga staleža.

Agrarno-politički zakoni imadu drugo značenje nego socijalno-politički, koji se brinu za radnike. Za radnike se neka brine legislativa. Ona se brine za individuum. To je cilj socijalne politike. Agrarna politika ima širu svrhu. Ovdje valja spomenuti, da zemlja nije blago kao što je drugo blago, jer ona ne može opstati pod istim uvjetima kao i ostala produkcija na

pr. industrijalna. U onim krajevima, gdje vlada liberalno gospodarstvo, nije, kako bi čovjek mislio, seljaku dana sloboda, da radi sa zemljom što i kako hoće; tako je na pr. u Americi, zemlji u tom pogledu najliberalnijoj, razdioba zemljišta zabranjena. To je prvo, što se u agrarnoj politici mora zahtijevati, pak bi i naša država mogla da ustanovi zakon, po kojem bi razdioba zemljišta imala stalne granice.

Drugo, što se zahtijeva, jest to, da se hipotekarni kredit uredi, t. j., da ne smije biti hipotekarnog kredita bez amortizacije.

Ali uza sve to, da se ovo dvoje provede, jošte sama zemlja ne bi bila sačuvana. Potrebno je još jedno. U agrarnoj politici prevladjuje načelo, da se zemlja smije zadužiti samo do stanovite granice. Ovo drugim riječima znači, da se hipotekarni kredit mora zabraniti. Zemlja jednostavno ne može da ga podnese. Kredit mora da bude samo osoban.

Zatim se mora legislativno ustanoviti, da se zemlja ne može dati u ime miraza.

Kredit dijelimo u dvoje: 1. onaj kredit, koji čovjeku koristi, i 2. onaj, kojim seljakovo zemljište strada. Ako seljak osobnim kreditom dobije pomoći, da popravi livade, zemljište itd., onda on dobro uspijeva. Za ovakav bi kredit morala da bude u svakom većem mjestu Raiffeisenova udruga.

Onaj drugi kredit seljaka uništuje. On mora na pr. svojoj kćeri da dade 2000 K miraza, a jer ih nema, mora da dade zemljišta u ime kredita. Grunt je za toliko dobio manju vrijednost. Sad, kad je seljak pao u dugove, valja pronaći put, kako bi se razdužio onaj dug, što ga je načinio kod oblasti i hipotekarni dug. -

Kad bi se seljak mogao okoristiti novcem na svjetovnom tržištu, riješio bi svoje teškoće bez države. Seljak bi mogao u 30—40 god. otplatiti dug s pomoću države, koja bi se morala pobrinuti, da svjetovna novčana trgovina seljaku donese koristi; novac bi postao jeftin, i tad bi se moglo misliti na spasavanje seljačkoga staleža.

Kad bi se ovo provelo, trebala bi država daljnje zaduživanje zemljišta zapriječiti.

Seljak bi mogao ostati na životu i onda, samo bi morao da isplati sinove i kćeri, samo bi morao da bude u organizovanoj, prisilnoj štednji. Ova se sastoji u osiguranju; miraz za djecu takodjer treba osigurati,

Danas je osiguranje u rukama kapitalista. Oni time dobivaju 12—15% dividenda.

Pa kako da se tome pomogne? Ima dva principa, i to princip osiguranja, t. j. da se svaki čovjek, koji ima kuću, mora osigurati i drugo da zemlja imade pravo na monopoliranje, t. j. mora biti samo jedan zavod, gdje se svi moraju osigurati.

Ova dva principa moraju biti skupa, a ne da bude samo obligatno osiguranje. Zemaljski zavod bi morao biti monopoliran, jer bi često pretrpio štetu. Tako moramo doći do toga, da si seljak osigura svoja polja proti oluji i drugim nesrećama, jer u slučaju nesreće potrebna je pomoć sa svih strana. Ova osiguranja neka se razdijele na pr. u osiguranje radnika, miraza, starih seljaka, koji napustiše svoje gospodarstvo itd. Ovaj kompleks osiguranja morao bi se obligatno uvesti za cijeli seljački stalež. U tom pogledu ne će biti ovakav teret nipošto takav i tako velik, kao do sada. Dakako, trebalo bi i onda raditi, a ne zapustiti gospodarstvo i dati, da mu drugi obradjuje, pa da onda ode u Beč ili Pariz, već on mora raditi i zapamtiti, da zemlja mora doći u ruke društva, koje radi.

Agrarna politika ide za tim, da se produkcija digne. Amo ide 1. uredjenje servitutnoga pitanja, t. j. pitanja, koje se tiče vlastelinskih dobara, gdje seljaci imadu pravo orati, pasti, cijepati drva itd. Danas je ovo servitutno pitanje u prilog vlastelinstvu, a trebalo bi ga legislativnim putem urediti, da bude i za seljaka povoljno. 2. Drugo pitanje tiče se skupnih zemljišta, kad više općina imade jedno zemljište, a nije odredjeno, tko ima pravo, da o njemu vodi račun. Glede ove stvari smijemo i moramo tražiti od legislative, da sasvim jasno odgovori, kako se mora birati uprava, i da odredi, da se za svaku stranku načini gospodarski plan za sudioništvo kod obradjivanja dotičnoga zemljišta. Kad bi se s pomoću zemlje (države) ovo sve provelo, dobili bismo trostruku produkciju.

3. Treće pitanje jest pitanje komasacije, t. j. slaganje zemljišta po pravnim oblastima. Gospodarsko razdijeljenje zemljišta je grozno. Svaki gospodar ima malo zemljišta, ovo malo opet rastepeno je posvuda, tako da od jednoga komada zemljišta do drugoga ima po više sati, osim toga je slabo uredjeno.

S principom sačuvanja zemljišta mora ići usporedo i komasacija. Jedna kuća neka ima svoj posjed na kupu, zajedno; tad će se za obradjivanje zemljišta potrositi manje radne snage, a i parnica će biti manje, jer iskustvo kaže, da gdje je više granica, tu ima i više kavge.

4. Četvrto, čemu moramo veliku važnost podati, je m e l i o r a c i j a zemljišta. Ovamo brojimo uredjenje rijeka, isušivanje močvara, podvodnih livada itd. Podvodnih livada ima mnogo više, nego se i misli. Valja uništiti i onu travu, koja uzalud stoji na poljima, a ne donosi nikakove koristi. Treba se uza to pobrinuti za marvu, da imade pitke vode. Ove sve momente mora da legislativa i ljudi ozbiljno uzmu u ruke. Zgodno je i upravo nužno, da kod političke uprave bude po jedan inžinir.

Do sad se u Hrvatskoj provela po koja melioracija; što je koji seljak znao, uputio je u tome i druge, pa se tako pošlo za korak naprijed. No ovakav rad pojedinaca nije dostatan, već se mora sustavno urediti; u svakom selu bi trebalo više pouzdanih i pametnih ljudi, koji su kadri širiti narodnu prosvjetu. U Hrvatskoj je osnovan katolički savez. Ovaj će tek onda

moći uspijevati, ako bude imao u selima svoje pouzdanike, koji će njegove misli širiti i uzdržavati. Rad njihov mora se protegnuti i na servitute i na komasaciju zemljišta; tad će svaki pojedini seljak vidjeti, da se za nj radi.

Svećenici moraju u prvom redu nastojati oko ekonomskoga napretka naroda. Valja prilike u pojedinim mjestima proučiti, ispitati njihovu slabu stranu, te prisiliti zastupnike, da teškoće mjesta u svome izbornome kotaru iznesu pred sabor.

Već je prije rečeno, da je najglavnija stvar pitanje o zemljištu. Da se zemljište sačuva potrebna su ona sredstva, koja smo naprijed spomenuli.

Riješenje servitutnoga pitanja, uredjenje kupovanja zemljišta, provedenje komasacije i melioracije, — sve su ovo zahtjevi seljačkoga staleža od agrarne politike. Da se ovo doista provede, bio bi seljak slobodan, ali njegovo zemljište ne. Pa i ne treba da zemljište bude slobodno, jer shvaćanje odnošaja, koji postoji izmedju seljaka i zemljišta, ako se uzme u obzir rimsko pravo, je strašno. To je peccatum originale, budući da seljak nipošto ne bi

smio imati prava na supstancu zemlje i rabotu, nego samo na ovo posljednje.

Što se tiče zemljišnoga poreza, on se mora ukinuti, jer sad je zemljišni porez kriv; kriv je stoga, što danas zemlja ništa ne nosi. Velika je razlika u plaćanju poreza kod onih, koji ga plaćaju od svojih novaca, i onih, koji ga plaćaju od svoga zemljišta. Tko na pr. dobiva godišnje 1200 K, on plaća stanovitu svotu kao porez; seljak pak mora plaćati porez od kuće, kućišta, drugoga zemljišta itd., pak premda mu možda sve skupa ne vrijedi 1200 K, ipak plaća veliki porez. Osim toga valja da imademo na umu, da onaj od 1200 K ima kud i kamo veće dohotke od onoga seljaka; otuda se vidi nepravednost današnjega zemljišnoga poreza.

Što se tiče sudstva, valjalo bi legislativno ustanoviti, da se manji parbeni poslovi, kao na pr. uvreda poštenja itd., ovršuju pred općinskim sudom i to kao pred najvišom instancom. Osim svega ovoga morali bi imati seljački zakonik, kao što imademo obrtnički, trgovački, zakon o lovu, u zaštitu životinja itd., pa su valjda i seljaci zavrijedili, da imadu svoj zakonik.

Agrarnu politiku dijelimo u tri grane: pitanje poreza, carinske i tarifne politike.

Porez. Naše gruntovnice imadu tu jedinu svrhu, da dobijemo priliku fiškalu dati mastan zalogaj; one ne imaju smisla, da bi pomogle seljaku, jer su samo porezna knjiga, koja veli ovomu i onomu, koliko poreza mora platiti. Svaki seljak mora plaćati porez od svoga zemljišta, a oni, koji imadu milijune gotova novca, jer su ih sakrili, ne plaćaju ništa. Zar je to pravedno?

Carina. Opravdanost carine najbolje priznaju socijaliste. Dok je industrija veća, valja granice zatvoriti, t. j. tražiti carinu. Naš seljak jošte nije u industriji velik, ali se razvija; socijaliste brane industriju s carinom, u koliko je uzgojna. U Njemačkoj su tamošnji socijaliste zabranili ulaz stranim (u Americi Kinezima) radnicima. Ako pitamo, koji je glavni uvjet za industriju, odgovaramo: trgovina, gdje se kupuje ono, što industrija producira. Glavni konsument je seljak. Seljaku bi se morala dati prilika, da služi domaćoj industriji, da ima stabilan rad.

Promatrali smo seljaka kao producenta obrtnika i trgovca. Da se u tom pogledu seljaku pomogne, potrebna je naobrazba a sav rad se mora osnivati na asocijaciji, udruženju i kod produkcije i obrta i trgovine. Kod produkcije se moraju upotrebljavati strojevi, koji takodjer moraju biti zajednički. Ovako ne mora seljak svoj novac uložiti u stroj, već ga može drugačije korisno upotrijebiti. Seljak kao trgovac ne može opstati bez asocijacije. Jedino ovako može mljekarna da ostane u rukama seljaka. Još je važniji zajednički magazin za prodavanje žita. Slavonija nema ni jednoga. Koruška pak ima, a kolika je razlika izmedju Slavonije i Koruške? Magazin može biti ondje, gdje ima komunikativnih sredstava. Na selu se može načiniti zajednički mlin, a u gradovima se može peći zajedno kruh. No bez asocijacije to apsolutno nije moguće. — To isto vriedi i za trgovinu marvom. Razumno marvogojstvo nije moguće bez udruge, jer je potrebno, da se svaka individualna životinja upozna. Sada se ne brinu za plemenitu pasminu i koliko krava daje mlijeka, kako da se mladina sačuva, već se sve daje mesaru; a da je gdje

udruga, to bi se ona pobrinula za sve ovo i tako bi se najbolja mladina sačuvala. Ovdje mora da sudjeluje i javna oblast, koja se ima brinuti, da seljaci poprave svoje stanje, da nagradi gospodare dobre marve. Pitanje marvogojstva je vrlo različno.

S e l j a k t r g o v a c. Prva stvar ovdje jest knjigovodski uzgoj, a tomu se naučiti nije tako teško, kako se misli. Medjutim bilo teško ili lako, moramo knjigovodstvo znati. Sramota je, da znademo jednadžbu elipse itd., a ne znamo, kako se pravi bilanca. Ako pak ovo ne znamo, idemo nužno na manje. — Za knjigovodstvo kod neukoga seljaka dosta je, da si u posebnu knjigu pobilježi dohotke, a potrošak opet u posebnu; ovo opet oboje neka piše u glavnom u glavnu knjigu i moći će si stvoriti bilancu. Tim bi putem znao, koliko ga stoji produkcija pšenice, marve, itd., znao bi, koliko ga stoji konsumacija za ovu ili onu stvar na pr. za hranu, stan itd. Time bi se u njemu probudio smisao trgovački, kao i kod trgovaca. — Čudno je doista, da svijet nad nama možemo matematički izračunati, a svijeta, u kojemu živimo, ne možemo. — Dakle treba se-

ljaka naučiti knjigovodstvu. Mladiće bi mogli slati u trgovačke škole, pa bi nam možda pošlo za rukom, da iz Rijeke i Trsta otjeramo talijanske trgovce-nametnike. Ovim putem bi se knjigovodstvo brzo raširilo, jer bi ovi mladići učili svoju braću; i tako bismo ubrzo dobili dobre seljake-trgovce.

Stanje hrv. seljaštva u prošlim vijekovima.

Predavao: **dr. Rudolf Horvat.**

Promatrat ćemo život našega seljaka, dok je stenjao pod teškim kmetskim jarmom. O tomu se predmetu do sada vrlo malo pisalo, pa se naravski i slabo poznaje negdašnje mučeništvo stupa cijeloga ljudskoga društva, seljaka. Sve potankosti o tome predmetu nalaze se u rukopisima, koji su sačuvani u hrvatskim arkivima. (Dr. Horvat studira ove rukopise i nakan je, da o ovom predmetu objelodani oveću studiju.)

Život kmeta bijaše gori i teži od današnjega stanja našega seljaka.

U početku svoga razvoja bijahu i Hrvati poput svih ostalih Slavena ljudi slobodni, koji su sami sebi krojili pravo i sami si birali gospodare. I naš seljak bijaše slobodan. Kmetstvo nije domaća, hrvatska, nego tudja biljka, a uvuklo se k nama dvojakim načinom.

Jedan način bijaše ovaj. U današnjim dalmatinskim gradovima, gdje su prije dolaska Hrvata gospodovali Rimljani, bilo je mnogo t. zv. patricija (gospodara); a drugi, kojih bijaše sva sila, bili su robovi. Ovaj primjer rimskih patricija naslijedili su Talijani, kad zagospodovaše nad primorskim žiteljima. U Rimljane a kasnije i u Talijane ugledaše se i hrvatske velmože po Dalmaciji. Tako je nastalo kmetstvo u južnim, primorskim gradovima.

U sjevernim krajevima nastade kmetstvo sasvim drukčijim načinom. U ovim krajevima nije hrvatski narod našao Rimljana. Zato ovdje i ne vidimo kmetstva sve tamo do god. 1102., kad je hrvatski narod došao u doticaj s madžarskim. U ono su vrijeme pojedine velmože u velike zaduživali kraljeve, koji su im kao za nagradu darivali velika imanja, a s tim imanjima i sve stanovnike, koji su ta imanja uživali i obradjivali; to je bila očita nepravda i potpuna protivština slavenskomu običaju, ali — sila Boga ne moli.

Uzet ćemo samo jedan primjer bezobzirnoga potlačivanja seljačke slobode. Tako je na pr. grof Franjo Nadaždi na

svome imanju »Steničnjak«* kraj Karlovca postavio upraviteljem nekoga kastelana, koji je onda slobodne seljake učinio pravim kmetovima. Blizu ovoga grofova dobra stajaše pleme Koranice, koje su od vajkada činili slobodni plemići. Onim pohlepnim tudjincima pade na pamet, da i ove slobodnjake podjarme. U tu svrhu počne ih kastelan grada Steničnjaka pozivati na sud. Plemići plemena Koranice prituže se banskomu sudu (g. 1351.). U Hrvatskoj je tada na banskoj stolici sjedio Stjepan Lacković. U Zagrebu je onda opstojao banski sud, koji sačinjavahu ban i njegovi prisežnici (ljudi, koji su znali dobro čitati i pisati i u koješta se razumjeli; učili su u Bologni i u drugim gradovima Italije). Još su na sud dolazili plemići i vlastela. Banski sud, saslušavši tužbu plemića i razumjevši, da oni kao slobodni plemići ne spadaju pod kastelanov sud, već pod njega, dosudi njima pravo. Ovo je jedan izmedju rijetkih slučajeva, da se slobodan seljak iskopao iz pandža nezasitljivoga tiranina. Ali koliko ima protivnih slučajeva!?

---

* Danas Sjeničak.

*

Kasnije je kmetstvo uzelo veće dimenzije. Od 15. vijeka amo rastao je sve više broj onakove gospode, koja bijahu bez kuće i kućišta. Većinom bijahu to ona gospoda, koja su imala svoja imanja blizu turskih medja, te koja su poslije god. 1463., kada Turci provaljivahu i u naše krajeve, sve izgubila; lišeni svega, dodjoše k našim sjevernim bogatašima, koji su ih učinili svojim vazalima. Ovako su na pr. grofovi Oršići, Vojnovići i dr. postali vazalima grofova Zrinskih i Frankopana. Vazal je od svoga gospodara dobio dio zemljišta uz pogodbu, da stanoviti dio prihoda ili novca dade svome gospodaru, a sa zemljom i njezinim stanovnicima smio je gospodariti po svojoj volji. Ubogi je dakle kmet redovito odsad imao d v a g o s p o d a r a: prijašnjega i vazala. Služiti je morao jednome i drugome, pa si možemo pomisliti njegov teški položaj, koji je od godine u godine bivao sve teži. Uza to je vazal počeo raskošno živjeti, kad se od svoga prvobitnoga siromaštva nekako podigao. Sad je seljak morao da daje veći dio svojih dohodaka, osobito žitka.

Kmetovi postajahu i na drugi način. Turska je sila sve većma prodirala u naše krajeve. Pred Turcima bježahu u Hrvatsku seljaci iz Bosne i Slavonije, koji su voljeli služiti katoliku nego Turčinu. Ovakovim je nevoljnicima velikaš prepustio dio šume s nalogom, da ju izkrče, a na iskrčenom tlu da si grade stanove i da ovu zemlju obradjuju. Od ovoga zemljišta nijesu kroz 5 god. trebali davati nikakove plaće. Gdjegdje im je ova pogodnost bila dana i na 10 god., a kad je ovaj rok minuo, morali su svome gospodaru davati stanovitu plaću i ići na tlaku. Ovakovih novih seljaka bijaše sva sila, jer su Turci mnoga imanja slobodnih seljaka uništili. Tim je evo načinom naš seljak postao kmet — rob. Zato je razumljiv onaj njihov ustanak, kad se je i u Ugarskoj digao Juraj Doža. Poslie bune bijaše stanje našega seljaka još teže. Od toga se vremena datira riječ »tlaka«. Do ovoga doba značila je tlaka samo redovitu službu.

Seljak je svomu gospodaru morao da dade mnogo, bilo u novcu ili u tlaci. Seljak je svome gospodaru za obradjivanje njegovoga zemljišta (kao da ga je uzeo u

zakup) svake godine morao ovršiti tlaku. Tlaka je u različnim selima bila različna. U ljetno doba morao je gospodar (kmet) svome gospodinu svakoga tjedna dati po 2, 3, 4, pače i po 6—7 težaka! Prema tome je seljak svomu gospodaru morao kroz čitav tjedan davati jednu radnu silu badava. Svome su gospodaru sve radili: u polju, na livadi, u vinogradu itd. Osim toga su kmetovi morali služiti i u gradu, kad je to njihov gospodar zahtijevao. Morali su raditi i u zimsko doba. Tko je znao praviti bačve, morao je raditi u tom poslu kod gospodina. Bilo je i onih, što su radili barile i barilce, osobito u primorju. U primorju su neki morali biti i mornari, osobito kod grofova Zrinskih i Frankopana. Bilo je i drvodjela. K tome su velikaši bili veliki sladokusci, pak su neki kmetovi morali loviti ribe i hvatati ptice, loviti divljač itd. samo da zasite gospodsku proždrljivost. Sve je ovo bilo naravski badava. Kad su velikaši dobili vino, jedan od kmetova bijaše krčmar; za to vrieme bio je oprošten od drugih tereta. Vrlo težka bijaše tlaka onda, kad je seljak morao dati »podvoz«. Ovdje je seljak trošio svoje sile i sile svoje marve — badava.

Tko je imao konje, morao je u tjednu da dade 1 dan podvoza.

Više puta je ovakav podvoz trajao i po više dana; često je kmet morao dati »podvoz« iz karlovačke okolice čak na Rijeku ili Bakar; naravski, da je na tom tegotnom putu više puta i sama marva poginula. Kmet je nadalje morao da bude jednostavni sluga. — Od služba, što ih je u ono doba kmet vršio, spominjemo ove: »t e l o n i a t o r«. »Teloniator« nije ništa drugo, nego naš »maltar«! U ono su doba maltarine bile sasvim samovoljne. Vlastelin je na svome drumu mogao udariti sasvim slobodno cijenu, koju je vozač morao dati. Kasnije su i kraljevi ove povlastice velikašima potvrdjivati. — »P o n o s n i k«. Gdje nije bilo dobrih cesta, morao je seljak nositi. Često je cijelo selo moralo nositi, kao što je i sad još običaj u Indiji i u Americi. Gdjekad su morali i svoje gospodare nositi. U tlačenju bijahu sva gospoda jednaka. I sigetski junak, naš Leonida, Nikola Šubić Zrinski nije bio dobar spram kmetova. To isto vriedi za grofove Draškoviće, Erdödye i dr. Znamo da su ova gospoda bili dobri kršćani, ali su ipak od drugih nasilnika poprimili nji-

hove barbarske nazore. Uzrok tome imamo tražiti u prilikama i nazorima onoga doba. — Osim samih vlastelina tlačili su uboge kmetove i njihovi činovnici, pače oni su bili okrutniji od svojih gospodara.

Upravitelj vlastelinovih dobara imao je pod sobom činovnika — »d v o r s k o g a k a s t e l a n a«. Ovome je bio podložan »s a t n i k« (danas je tu službu preuzeo »g r a d s k i k a p e t a n«), koji je pazio na red i čistoću. Ovaj je pod sobom imao »porkulaba«, koji je bio zapovjednik gradske straže. Tako je bilo bezbroj činovnika, jedan podložan drugome, a onomu najzadnjemu služio je seljak. Vlastelini su imali na dvoru i jednoga služnika t. zv. »r a č u n i d i j a k a«. On je bilježio dohotke i izdatke dvora. Mogao je činiti dobro i zlo. »D v o r s k i r i b i č« lovio je ribu za gospodu. Seljak nije smio za se loviti ribu. Gospodski (dvorski) ribič je seljacima prodavao ribu. Isto tako nije seljak imao šume, nego je sve bilo u rukama gospode. To isto vrijedi i za mlinove.

Osobito važna služba, koju su kmetovi morali vršiti, bijaše: t e č a c (po današnjem: glasonoša). On je prenašao vijesti

iz jednoga mjesta u drugo, a birao bi se izmedju najbržih kmetova.

Osim toga tereta morao je svaki kmet da daje nešto gotovoga novca. Svota je bila odredjena prema veličini zemljišta, koje je kmet od gospodina dobio za uživanje. Jedinica ovakova zemljišta zvala se »s e l i š t e« (sessio). Ova jedinica nije bila uviek jednako velika. Obično je sastojala od 12 r a l i (jutara) oranice, i to je sačinjavalo jednu sesiju. K tome je svaki kmet imao livadu, na kojoj mu je naraslo oko 4 stoga sijena. Kod crkvene vlastele iznašala je sesija 16 jutara oranice. Od g. 1836. bilo je to i zakonom potvrdjeno. No nije svaki kmet imao ovoliko; neki su imali tek polovicu, pače četvrtinu »selišta«. Bilo ih je opet dosta, koji su imali i 2—3 »selišta«. Dakako, da su ovi i više u gotovom novcu doprinosili, nego oni sa manjim »selištem«. Od ovakovih tereta nalazimo: 1. »d i m n i c u«. Ovaj se porez zvao ovim a i drugim imenima: »k r a l j e v i c a« (jer je ovaj porez išao kralju), »o g n j i š ć i n a«, »p o d i m n i d u k a t« (t. j. od kućnog dima). U 14. i 15. vijeku nije ovaj porez iznosio više od po dukata. U 16. vijeku narastao je do 3

dukata, a u 18. vijeku dapače i na 8 dukata po »selištu«. Seljak je po tom svojoj državi morao da dade 8 carskih dukata. Kako je ovo bio strašan porez, vidi se po tom, što je u ono vrijeme dobro odgojeno svinjče stajalo tek jedan carski dukat; jedan dobar vol 2 dukata; dakle tu je seljak morao da dade svake godine po 8 dobro ugojenih svinja! No s ovim je seljak mogao još nekako izaći na kraj, jer su onda bile zadruge, a ovima je bilo moguće i veći broj stoke hraniti. No pogrješka u sabiranju i utjerivanju ovoga poreza bijaše u tome, što su vlastelini pobirali porez, a ovaj su porez davali kralju: vlastelini su često više tražili od seljaka, nego je bilo propisano jer kralj nije pitao vlastelina, koliko je ubrao, već samo to, da mu njegovo u stalno vrijeme dade.

Osim ovoga državnoga poreza morali su kmetovi i svojim gospodarima davati stanovitu svotu novca. Plaćalo se u dva obroka. Prvo plaćanje je bilo 24. travnja, t. zv. »j u r j e v č i n a«. Tko je imao manje od 1 sesije, davao je 20 soldi (kad je imao četvrtinu »selišta«). Koji su imali cijelu jednu sesiju (»selište«) morali su za »jurjevčinu« dati jedan dukat. Drugi rok

plaćanja bijaše doba oko M i h o l j a, i to je t. zv. »m i h o l š č i n a«, kad se je od jednoga »selišta« plaćalo jedan dukat. Gdjegdje se ovaj obrok plaćao u ožujku. Kadkada su se »jurjevčina« i »miholščina« spojile ujedno, pak je bio samo jedan obrok i to u jeseni, jer je u to vrijeme seljak od svoga žitka mogao nešto prodati i lakše platiti porez, nego o Jurjevu, kad ni od kuda nije imao nikakvoga dohotka.

Uz ovaj porez u gotovom novcu morao je kmet mnogo toga da dade i u prirodninama. Ovamo ide u prvom redu desetina biskupu, i to desetina od svega prihoda; svaki deseti puran, vol, voz sijena itd. išao je biskupu. No značajno je kod toga to, što nigdje ne nalazimo tragova kakovoj tužbi na ovu desetinu, te su kmetovi u davanju desetine bili točni; od tuda se vidi, kako su im svećenici uza sav teret, što ih je s njihove strane tištio, ipak bili omiljeli, jer su ih oni jedini zaštićivali i branili protiv nasilja velikaša. Za gospodu se naprotiv znade, da su u davanju ove desetine bili vrlo nemarni; uvijek je kod toga bilo pravdanja i natezanja.

Deseti dakle dio svega prihoda išao je biskupu. D e v e t i pak dio išao je vlaste-

linu, tako da je na koncu kmet imao tek 8 dijelova svega svoga dohotka. Kako bi bilo danas, kad bi od 10 vozova kukuruza itd. seljaku ostalo tek 8 vozova kukuruza itd.?! No i ovo su bili samo općeniti izdaci. Kmet je osim svega ovoga morao da se svome gospodaru 3 puta u godini pokloni i da mu iskaže poštovanje: o Uskrsu, Božiću i o »novini«, t. j. u vrijeme žetve. Tom prigodom dobio bi njegov gospodar pečenje, i to obično janje ili junicu ili pak »krnjaka« (obično jednogodišnji uškopljeni prasac). U vrijeme žetve dobio bi »politak«, a o Uskrsu svinjsku lopaticu. O žetvi dobio je pilića, u jesen kokoši, a o Božiću purana, zeca, gusku i kokota. Cijelu pak godinu morao mu je kmet podavati voće. To isto davao je samostanima i svećenicima, samo s tom velikom razlikom, da je ovim posljednjima rado davao. Dohodak, što ga je gospodar dobivao u novcu, zvao se »bir«. Ukinut je bio tek 1876. godine. Bila je jošte jedna daća, t. zv. »travarina«, t. j., seljak je morao svome gospodaru platiti zato, što je svoje blago tjerao na pašu. Obično se davala svaka petnaesta koza, ovca ili deveti dobro ugojeni prasac. — Onda imamo zabilježenu i daću, t. zv. »potoku«, koja se davala za obradjivanje vinograda (proventus vini ordinarius). Deseti dio opet biskupu, a deveti vlastelinu. — »S t r a ž e v i n a« je ona daća, koju su seljaci morali davati gradu, što ih ovaj tobože svojim zidinama čuva; seljaci su sami podigli zidine gradova, pa su ipak od svoje muke morali plaćati. Kolika nepravednost, a i nesmisao!

I od sijena morali su deseti dio davati vlastelinu. Seljaci su morali davati i neku pristojbu za vagu; ona se daća zvala »meršija«. (Predavač je iznio nekoliko interesantnih ali i tužnih primjera, koliko je siromah kmet svojim gospodarima morao davati; tako na pr. jedan primjer iz Krašića). — Ovo robovanje seljaka ukinuo je ban Jelačić (25. travnja 1848. god.), radi čega će vječno ostati u pameti našega seljaka. On je robu dao slobodu, dao mu je ljudsko dostojanstvo. Seljak je postao gospodar na svome zemljištu. (Francuski je kmet još g. 1789. postao slobodnim). No g. 1848. sve se prebrzo činilo, jer seljak u onaj čas nije znao zemlju cijeniti, pa ju kasnije lakoumno prodavao tudjincu. U Rumunjskoj su polaganije ra-

dili. Ondje je kmetstvo ukinuto godine 1864., ali seljaci ne smiju svoju zemlju do godine 1916. prodati, pače ni zadužiti. Tim su načinom seljaku spasili posjed. Da je tako bilo kod nas, ne bi seljak svoje zemljište tako u ludo prorajtao.

Radničko pitanje.

Predavao: **Dr. Ivan Krek.**

Kada govorimo o radničkom pitanju, treba da znademo, s kime imamo posla, t. j. što je zapravo radnik. R a d n i k j e — odgovaramo — č o v j e k, k o j i n a j a v n o m t r ž i š t u p r o d a j e s v o j e s i l e. On mora onu silu, što je donese na trg i prodati, ako hoće da namiri svoje životne potrebe. Prije je radnik bio član proširene osobnosti poduzetnika; on je bio organski spojen sa svojim poslodavcem. I kad se dogodilo, da jedan radnik nije mogao svladati povjereni mu posao, dozvao je gospodar u pomoć druge, i ovi bijahu s njime organski spojeni. Danas pak imamo rad samo na temelju skupnog ugovora.

Kad izmedju radnika i poduzetnika postoji organski spoj, onda to nalikuje na piramidu, gdje je vrhunac kapo, a drugo sve je pod njim. Posljednji član ima pravo zahtijevati, da ga ostali članovi podupru, a on zato daje cio svoj život za organi-

zam; ostali pak članovi moraju da mu život osiguraju i olakšaju. On daje organizmu život, svoje poštenje i svoju vjernost, a ovaj opet njemu sve za život potrebno. Analogiju ovome nalazimo kod činovnika. On daje državi sve, poštenje, fizičnu snagu, a ona mu daje sve, što treba za životnu egzistenciju.

Ovakav organski spoj medju poduzetnikom i radnicima danas ne postoji, već samo radna temelju skupnog ugovora. Kod kupovnog ugovora su prodavalac i kupac socijalno sasvim jednaki, t. j. i kad bi car nešto prodavao ciganu u samom aktu prodavanja bio bi posve jednak onome ciganu. On nema prava više tražiti od njega, nego i od svoga ministra. Distribucione justicije nema. Svaki prodavalac nastoji, da kod prodavanja svoje sile što skuplje proda, dok opet na drugoj strani vidimo kupca, da gleda, kako bi što jeftinije kupio. Po ovome je boj medju njima nuždan.

O kupnom ugovoru ima liberalna škola svoje nazore; *ona proglašuje potpunu slobodu kupnog ugovora*, t. j. drugim *riječima, radnik neka sam odredi cijenu, za koju*

će svoje sile prodati, a poduzetnik opet neka gleda, da dobije što jeftiniju radnu snagu. Veli liberalna škola uči, da će takav postupak radniku pomoći. Ali i liberalna škola nema prava, kad proglašuje ovako liberalno načelo, jer što će bit onda, ako radnik recimo za 2 dana ne proda svoje sile, t. j. ako ne dobije posla? Zar će se živ dati smrti u šake? Pojedinac dakle radnik ne može da svoje sile prodaje onako, kako na pr. što žena na trgu prodaje zelje; ona ondje može čekati dugo, ali radnik ne. Svaki je radnik kod poduzetnika *prodavalac*, a svi zajedno čine jednu jedinicu, koja ima potreba na sve strane. Svi bi ovi morali činiti jednu cjelinu. No liberalna škola, koja je u Njemačkoj po uzoru Francuske proglasila načelo, da radnik ima stupiti u asocijaciju zbog poboljšanja svoga tužnoga stanja, zabranila mu je sastajati se u strukovne organizacije. Ovaj se nalog datira od godine 1870. I u Austriji se radnici ne smiju združivati u strukovne svrhe.

S ovim načelom slobodnog ugovora spojeno je i ono *slobodne konkurencije. Konkurencija jednoga*

društva s drugim jest slobodna, kao i medju radnikom i poduzetnikom. Kad je slobodna konkurencija došla na svijetlo, tad su se koalicije tek tajno sklapale. Sama pak konkurencija datira negdje od 30. godine poslije francuske revolucije. Početak joj bijaše u Parizu (Saint Simon).

Najbolji agitatori za ideje slobodne konkurencije bijahu mladi revolucionarci, koji su u zatvoru dobili u ruke spise Bonarotijeve, te su nakon izminuća kazne ove ideje posvuda raširili. On je izdao svoju knjigu nekako oko godine 1798. Češće je slušao govore jadnih radnika, pobilježio njihove tegobe, izradio osnovu, po kojoj bi se sve ove nevolje mogle odstraniti, te je tim idejama napunio glave svojih slušatelja. Mladi revolucionarci uvidješe odmah, da treba uvesti gospodarsku jednakost. Njihove misli usvojiše kalfe i tako bi raširena socijalistička teorija. Osim svega toga nadošlo je još jedno zlo. Radnik se nije mogao udruživati, pak dosljedno tome nije mogao da sam namiri svoje potrebe. Od sada mu pomagaše žena, a jer ni njih oboje nije moglo naloženi posao svladati, uzeše i

djecu u pomoć. Sile su se nenaravno trošile, za starost se nije nitko brinuo, nemoral se širio, a jer je čovjek izmučen radom izgubio nešto naravne topline morao ju je nadoknaditi; to bi mogao postići dobrom, zdravom hranom, a jer ove nije bilo, latio se sredstva, koje mu daje lažnu toplinu — latio se je alkohola. Kraj ovakovih prilika bijaše masa na sve pripravna, pa naravno i na revoluciju. Radnik je u tim nevoljnim prilikama segnuo za svakom teorijom, bila ona ma kako glupa, samo ako mu je naviještala sreću. Predlagalo se, da imućnici moraju radnicima nabavit pristojnije stanove, opskrbiti ih za starost, bolesti itd. Kršćanska se ljubav počela naglašivati, no svi prinosi bogataša ne mogu, da radničkomu staležu kao takvomu osiguraju život dostojan čovjeka.

Razumni ljudi uvidješe, da se osim ovih humanitarnih čina mora bezuvjetno nešto stalna učiniti. Treba naime zahtijevati od države, da popravi princip slobodnoga radnog ugovora. No proti ovome načelu ustadoše mnogi zvani i nepozvani, pače našlo se i podosta liberalnih katolika, koji su

svom snagom protiv njega radili. Poradi ovoga načela razvio se silno boj (osobito u Engleskoj i Francuskoj), jer su liberalni katolici mislili i tvrdili, da se ne smije ići i za tim, kako bi se samo radnomu staležu položaj poboljšao. Ovaj je boj završio tek slavni Leon XIII. izjavivši u svojoj enciklici »Novarum rerum«, da se država mora brinuti za radnički stalež. U njoj nalazimo ove glavne misli, koje nalažu državi, da se brine za radništvo. 1. Sve materijalno bogatstvo dolazi od rada i zbog toga su radnici najglavniji stalež. 2. Ovaj siromašni radnički narod (ovdje to vrijedi i za seljaka) treba pomoći i država mu mora pomoći, jer je njezina sveta dužnost, da pomaže slabijemu. Bogataš si znade sam pomoći, a slabić nikako. Sam radnik ne može bez državne pomoći doći do svojih prava, pak zato treba, da država dozvoli svima pravo asocijacije (udruživanja).

I u radničkom pitanju ima politika svoje prste, t. j. ona se mora legislativnim putem starati za dobro radništva. Ona može isposlovati, da se uvede pravedna razdioba radnoga vremena, da se ženski i dječji rad ograniči, da se noću ne bude radilo,

da se urede odnošaji u rudokopima itd., uopće, da učini sve, što može da bude u prilog radništvu (Arbeiterschutz). Ovim putem pada sloboda kupnog ugovora, a u prilog radnicima. Time se ujedno uništuje slobodna konkurencija, a radnik je osiguran — barem bolje, nego prije — ne samo u vrijeme, dok radi, nego i za vrijeme bolesti i starosti.

Metoda za proučavanje stanja radnika.

Od principa radničke asocijacije ne smijemo podnipošto odstupiti. (Kad smatramo radnika prodavaocem sila, ne smijemo ga brojiti kao jedinicu, već kao skup, koji treba gospodar za svoja poduzeća.) Radnik slobodno prodaje svoje sile i sklapa ugovor, ali samo u društvu s drugim radnim silama i ovakav se ugovor zove skupni ugovor ili tarifalni ugovor. Ugovor se sklapa s organizovanom skupinom, gdje odlučuje ne manjina, nego većina. Tu se odredjuje, koliko se ima platiti za ovu, a koliko za onu stvar. Sada dok ovakav postupak ne opstoji, može gospodar uzeti više radnika, a manje im davati plaće, dok opet na drugoj strani može

radnik svaki čas doći u sukob s poslodavcem. Uopće vidimo, da što je manje organizacija i što su slabije, da ima manje nade, da se mir sklopi. Kada pojedinac radnik sklapa ugovor s poslodavcem, onda ne pazi na to, da li gospodar može udovoljiti zahtjevima njegovim, dok organizacija na to pazi dobro; no kod sklapanja ugovora jako dobro pazi na to, da li može dotični poslodavac, da ovim uvjetima udovolji, jer ako ne može, onda znade organizacija, da ne može pod tu pogodbu dobiti posla, i dosljedno da bi propala, zato se ona nastoji prilagoditi poslodavcu. Industrija kraj toga ništa ne strada, jer se u organizacijonim društvima gleda u prvom redu na to, koliku dobit ima industrija.

Što se tiče socijalne demokracije, ona se ne brine ništa za maloga obrtnika i seljaka, za koje baš kršć. demokracija mnogo radi. Socijalni demokrat mora raditi u smislu svoga programa, t. j. uništiti srednji stalež, a raditi za velike zanatlije.

Metodu za upoznavanje radničkoga stanja započeo je L' A p l a y. On je sračunao dohodak jedne obitelji i proračunao, koliko treba čovjek za ono, što

mu je nužno za život, za hranu, obuću, stan i loženje. Ove četiri stvari su svakomu čovjeku nužne. On je točno proračunao, koliko postotaka mora potrošiti za svaku od ovih stvari, a k o l i k o o n d a o s t a n e z a p o u k u, z a b a v u itd. A tko da nam odgovori, koliko mora čovjek na svaku od ovih 4 nužnih stvari potrošiti? Na ovo nam pitanje odgovara higijena, i ovo se sve dade matematički točno proračunati. Točno se zna koliko čovjek treba masti, koliko opet ugljena, čistog zraka itd., zatim, kakvo odijelo da uzme. Matematički točno se da sve ovo opredijeliti i tako se može saznati cijena. Ovako onda doznaje čovjek i to, koliko mu jošte manjka, da može uredno živjeti. Mi se moramo baviti ovim stvarima, jer ako životinji dajemo sve, što joj je potrebno, čemu dopuštamo, da toliki broj ljudi nema najnužnije za život i to još po njegovoj fiziologiji. No treba osim tijelu pomagati i duhu. Treba čovjeku i pristojne zabave.

I. Stan.

Jedna osoba treba na dan 15 m^3 (kubičnih metara) zraka. Obitelj treba 3 sobe, dvije za stanovanje, a jednu za ku-

hinju. Danas vidimo, da kod siromaka jedna soba zamjenjuje sve tri. Danas su stanovi skupi. L' Aplay je proračunao, da se na stan više od jedne petine cijeloga dohotka ne bi smjelo potrošiti. Da se to provede, plaćao bi na pr. radnik, koji dobiva godišnje 400 forinti, samo 80 for. na godinu. No za ovoliki novac nikako nije moguće dobiti stan, koji bi bio za čovjeka.

Danas plaća radnik ne petinu cijeloga dohotka za stan, nego polovicu, a onda slijedi, da nema dosta za ostale potrebe. Iz ovoga se takodjer jasno vidi, da je u tom pogledu velika razlika medju bogatašem i siromakom, budući da onaj s pet tisuća kruna ima kud i kamo zdraviji i uopće bolji stan, nego sirotinja, koja godimice dobiva jedva pet stotina forinti. Ovo drugim riječima znači, da što su stanovi manji, to su i skuplji t. j. nijesu stanovi samo apsolutno skupi, nego i relativno, t. j. stanovi za nižu vrstu naroda su skuplji. Najviše se stanarine dobiva od radnika i to u postocima najviše. R a z l o g j e t o m u t a j, š t o s e z e m l j i š n o l i h v a r s t v o t i h o i p o l a g a n o š i r i p o s v i m o b r t n i m c e n t r u m i m a, g d j e s u k o m u n i k a c i j e. Četvorni metar (m^2) pustog zemljišta (osobito, ako je gdjegod na strani), stoji oko 40 filira. Neka se sagradi željeznica, pa će m^2 onoga istoga zemljišta (samo u drugim prilikama, jer je ovuda promet, a to nosi debele novce) stajati nekoliko forinti. U velikim gradovima u centrumu prometa stoji m^2 (četvorni metar) i nekoliko t i s u ć a k r u n a. Gospodar ovoga zemljišta uzima dobiveni novac i stavlja u džep, a ima li pravo? Zar mu to nije radništvo steklo? Radnik plaća skuplje ono, što je sam načinio. Ovo se mora bilo kojim načinom ukinuti. Tako zvani »bodenreformatori« imadu u tom pogledu nekaki uspjeh. Netko može biti vlasnik gradilišta, ali i opet može da bude vlasnik kuće netko drugi. Tako se može kupiti općinsko zemljište, a ovdje se onda mogu podignuti kuće. To je jedan način, kako da stanovi budu što jeftiniji.

Drugi je opet u tome, da se na ove velike dohotke udari veliki porez. Kad bi se ovo provelo, nestalo bi zemljišnoga lihvarstva, a porez ovaj upotrijebio bi se za izgradnju radničkih stanova.

Razlog, zašto radništvo materijalno strada, jest i taj, što se ono podaje alkoholu.

Alkohol je nižim staležima na štetu, jer onaj, koji se podaje alkoholu, ne osjeća uopće nikakovih potreba za onim, što nadilazi ono, što najnužnije treba; on ne mari za nikakovu višu duševnu naobrazbu, pak je za to na nepriliku ostaloj braći radnicima, koji teže za duševnom naobrazbom. Ovakav radnik omalovažuje i rad priječi, da si ostali radnici izvojšte svoja prava. Primjera za to imamo dosta; tako na pr. u nekom rudokopu u Westfalskoj služe radnici dnevno po 3, 4 i do 6 maraka; oni, koji rado piju, ne mare više raditi, samo kad su dobili onoliko, koliko im treba za rakiju i druga alkoholna pića. Baš zbog ove žalosne činjenice alkoholno, dotično antialkoholno pitanje od velike je znamenitosti. Tko hoće s uspjehom da pobija neumjereno uživanje alkohola, treba da bude apstinent, i to radikalni apstinent. Granice umjerenosti za svakoga pojedinca nije moguće odrediti. Apstinenti opet neka paze, da ne bi ostale ljude prezirali. — Na pripravljanje jela naše domaćice premalo paze; da je jelo kod kuće u redu, ne bi mnogi i mnogi gospodar išao u gostionu. Više puta majstor gotovo mora ići u krčmu,

kad se kod kuće uz veliki trošak ne može pošteno i u redu da najede. Da se ovo popravi, morale bi se djevojke u tome poučavati, pa bilo to i t. zv. »večernjim školama«. Gospodarice bi takodjer trebale, da na ovo pripaze. I ovo će se moći postići samo asocijacijom.

II. Odijelo.

Poznavanje odijela (robe) jest umjetnost, koju malo tko poznaje. Često smo neku stvar skupo platili, a nije vrijedila ni trećinu onoga, što smo mi za nju dali. Stara, slaba odijela iznose u modernom obliku. Da ne budemo prevareni, potrebit nam je opširni uzgoj. Nipošto ne smijemo odobravati onaj slučaj, kad si djevojka zbog suvišne cifrarije otkida po koji zalogaj s ustiju. Muškarci se u tom pogledu ne razlikuju od ženskih, samo što ovi ne troše toliko na cifrarije, koliko na — alkohol. Ali jer je želudac prvi od svega, treba da najprije s njime potpuno obračunamo. U odijevanju nam treba nešto više kršćanske smjernosti, tako da budemo uredni, ali nipošto raskošni, kako se znade češće dogoditi, da radnice iz tvornica

nose suncobrane, a jedu samo kavu pače možemo reći, samu cikoriju.

III. Pokućstvo.

Naš seljak (i radnik) jako malo pazi na red u kući i na pokućstvo. I glede pokućstva vrijedi ono, da bude lijepo, a opet ne raskošno; sobe neka su uredne, pa će one kućedomaćinu omiljeti. U Njemačkoj ima gotovo svaki seljak lijep vrt pred kućom, gdje se odmara i gdje dočekuje goste. I ovo pomaže moralnome životu.

IV. Ogrjev.

Država se mora pobrinuti, da ovaj materijal ne bude preskup; ne smije da bude predmet spekulacije, već bi trebalo učiniti, da država imade monopol na prodaju ugljena.

V. Zdravlje.

P u č k a l j e č i l i š t a su do sada slabo uredjena. I za slučaj bolesti naš je seljak i radnik jako slabo ili bolje nikako opskrbljen. U novinama ima na hiljade i hiljade oglasa, koji preporučaju sad ovo sredstvo, sad ono itd., bez kraja i konca. Liječnici bi u prvome redu morali biti higijenici i biti na ruku legislativi, da se što više zapreka ljudskomu zdravlju ukloni, a ne da budu samo zanatlije, košto su sada. I u tom pogledu griješe naše škole, što se u njima djeca uče o krokodilu, bivolu i o čemu svemu ne, a o čovjeku i njegovu zdravlju ništa. Svaki bi čovjek o tim stvarima morao biti na čistu.

U z g o j. Dobre knjige su na veliku korist dobrome uzgoju. Kod uzgoja moramo ići za tim, da gojenac osjeti, da je čovjek i da se nauči, kako je veliki užitak u duševnom radu. Škola mora tako raditi, da ne bude nekakvo strašilo, kojega se svako djače nastoji što prije osloboditi.

I na z a b a v e moramo svratiti pažnju, ali samo utoliko, koliko nam to naše zvanje dopušta.

S e k s u a l n o p i t a n j e. Zabava mora biti suglasna s kršćanskim načelima. Što se tiče seksualnoga života, svijet ne zna, da on nije život zabave, već život, koji ima najozbiljniju zadaću od Boga, koji ju je dao našoj naravi. Seksualni život nije šala, nije to samo stvar slasti itd., nego stvar zbilje. Grijeh u tome pogledu škodi ne duši i tijelu pojedinaca, već i čitavome društvu. Tome su dokazom mno-

gobrojna nezakonita djeca, koja su slabo uzgojena. Najveći broj ovakove djece postane lopov, ubojica itd. Dotle ih je doveo socijalni grijeh, grijeh proti naravi, kad se seksualni život ne shvaća ozbiljno.

Žensko pitanje. Što se tiče žene u socijalnom pogledu, valja naglasiti, da joj se mora pribaviti veće štovanje u ljudskom društvu. Njihova je zadaća velika, lijepa, na što je moderni čovjek sasvim zaboravio. L' Aplay veli, da ženu valja štovati. Toga štovanja danas nema. Nju smatraju orudjem slasti i izrabljivanja. Naprotiv ozbiljnost u ovim stvarima može da dadu samo kršćanska načela. Kad netko kaže ženi, da će je uzeti, tad je to dužan i izvršiti: na to se mora paziti, osobito u uzgoju. Pa ni žena sama ne će da shvati svoju pravu zadaću, već se i ona ravna prema ostalim pogrieškama našega doba. U tom pogledu lučimo tri nazora: 1. onaj nazor, što ga preporuča Laura Marculini, a taj jest, da se žena poda posve slobodnoj ljubavi, jer da je sada u seksualnom životu okrnjena. 2. drugi nazor zastupa Ellen Key, koja veli, da je žena u svome materinstvu okrnjena. Žena mora imati priliku, da

bude majkom i treba da je opskrbljena. Mi se s njome u ovom drugom slažemo posve, ali ne u prvom. 3. treći je nazor, da žena mora biti sasvim ravnopravna s muškarcem, ne samo u socijalnom, već i u političkom pogledu.

*
* *

Na koncu nam valja spomenuti, da ne smijemo raditi za Crkvu kao organizaciju, već je naš rad posvećen Crkvi kao carstvu Božjemu. Svi smo ljudi braća i svi imademo zajedničkoga oca — gospodina Boga. Danas mnogi ne polaze na sv. ispovijed, u crkvu, na propovijed itd. a ipak treba i ove dovesti u ovčarnicu Hristovu. — Socijalni je rad bio spojen s Crkvom od početka njezina opstanka. I ovaj rad nije ništa drugo, nego praktički proveden princip naše vjere. Dakle ne smijemo misliti, da je socijalni rad udaljen od Crkve, zato onaj, koji radi socijalno, ne radi ništa više, nego mu je dužnost, a nek misli, da time radi za načela Hristova.

O temeljnim načelima u nacijonalnoj ekonomiji.

Predavao: **Dr. Fran Milobar.**

Kad su me gospoda izaslanici zaslužnoga »Zbora« zamolila, da im obećam jedno predavanje držati ili barem napisati »o glavnim načelima u nacijonalnoj ekonomiji« — bio sam u maloj neprilici glede tih »glavnih načela«. Jer ako za »načela« uzmem ona pravila ili zakone, koji u narodnom gospodarstvu djeluju i na nj utječu — tad bi morao govoriti o cijeloj nacionalnoj ekonomiji. A to bi bilo ne samo nemoguće svladati u jednom predavanju, nego bi bilo i suvišno, pošto sam o tom svem već sustavnije govorio u djelu, izdanom od »Matice Hrvatske«, i u knjizi, izdanoj od društva sv. Jeronima. — U drugu ruku rečeno mi je opet, da će naši mili gosti, naša draga slovenska braća i naši neumorni predradnici i učitelji na polju gospodarskoga organiziranja takodjer neke partije ne samo teoretski prika-

zati, nego ih svojim vlastitim iskustvom plastično raščiniti, a radi toga je moja zadaća u velike olakoćena. Na taj eto način — postaviv se na predmjevu, da je gospodi moja knjiga poznata — ja ću se kretati samo na onom prostoru, što preostaje izmedju predavanja naših dragih gostova i moje knjige.

Kada bi ja klasificirao razvoj narodnoga gospodarstva u današnjim europskim državama, ja bih taj razvoj razdijelio u dvije velike hemisfere, u dva glavna perioda: u stari iliti a g r a r n o-n a t u r a l n o-f e u d a l i s t i č k i period i u novi iliti n o v č a r n o - i n d u s t r i j a l n o - i n d i v i d u a l i s t i č k i period. Prvi bi počimao čak tamo od davne starosti, te se svršavao negdje u drugoj polovici XVIII. stoljeća. Odavle bi pak počimao drugi, koji traje i danas, ali se kao naklanja prema svome zapadu, da učini mjesta trećemu periodu, što ga pripravlja kršćanski socijalizam izravno, a neizravno socijalna demokracija, te bezobzirne konsekvencije kapitalističko-filozofske hegemonije.

Ja sam stari period nazvao »agrarno-naturalno-feudalističkim«, a novi »novčarno-industrijalno-individualističkim« bez

ikakovih pretenzija, jer dobro znadem, da je i ta oznaka još uvijek malo ne isto toliko nedostatna, kao kad bih ta dva perioda označio s oznakom »prednovčani« i novčani« period, ili »agrarni« i »industrijalni« ili »feudalni« i »individualistički« period. Ali ovakovu oznaku — na oko dugu, a u bitnosti još uvijek ne posve dostatnu — ipak odabrah, i to s razloga, jer držim, da će i onaj slušatelj, kojemu nije ekonomika kruh svagdanji, moći sebi lakše stvoriti sliku o naravi i razvoju starijega i novoga perioda, ako istaknem ovako markantnije konture.

Kad se čovjek već jednom stao baviti teženjem polja, tada se je dosta brzo i priučio i stalnom obitavanju na jednom mjestu. A kada je jednom i takav život nastao, onda je sigurno, da se odatle brzo razvila i država s onim glavnim obilježjima, što ih i danas nosi: naime na stanovitom t e r i t o r i j u, pod jednom v r h o v n o m v l a s t i organizovani n a r o d.

Da se čovjek već u neolitskoj, iliti novijoj kamenoj dobi bavio poljodjelstvom, dokazuje pronadjeno orudje i oružje. A da je u to doba počeo i stalno

obitavati na jednom mjestu dokazuju stupovne gradje (Pfalbauten) iz čistoga kamenoga doba, iz kojega dolaze opet stupovne gradje iz bakrenoga, a zatim brončanoga doba. Montelius računa, da ove neolitske naseobine »na stupovlju« padaju u vrijeme od 4000 do 2500 god. prije Hrista!; a brončano doba računaju Montelius i Heierli od 1800 do nekako 7—800 god. prije Hrista. Kad se javlja »država«, teško bi bilo ustvrditi, no toliko je sigurno, da u brončano doba već postoji. No Schliemann je u razvalinama Prijamove Troje (danas: Hisarlik) našao kraj brončanoga oružja i k a m e n o!

Nema dvojbe, da je ovakova država u svojem početku bila vrlo čedna u svojim zahtjevima. Ali ma kakova ona bila, ona je ipak imala svoje zadaće i svoje potrebe, za koje je morao skrbiti kralj i cijeli narod. Poglavita zadaća ovakove države bila je o b r a n a proti vanjskim neprijateljima — susjedima. Prema tomu bilo je vladaru brinuti se za vojsku i utvrde, za nekakve putove i prolaze. A to je eto bio prvi porez, koji je narod davao kralju i državi — u n a r a v i.

*

Isto tako je bilo u početku i narodno gospodarstvo vrlo jednostavno: proizvodnja je bila agrarne naravi. A jer je svaka obitelj imala iste potrebe i isto skoro proizvadjala, to je i izmjena dobara bila vrlo čedna. Ali u koliko se je obavljala ili u koliko je susjed susjedu činio usluge, tad se i to obavljalo takodjer u n a r a v i. Odatle i naziv prednovčanom gospodarstvu i n a t u r a l n o gospodarenje.

Ovo plaćanje raznih doprinosa od strane naroda za državu, kao i izmjenjivanje dobara u naravi uzdržalo se djelomice do najnovijega doba malo ne kod svih, pa i najkulturnijih naroda. Usprkos dakle i uvedenju novca u promet, naturalno gospodarstvo nije naprečac prestalo, nego je tek malo po malo izmjena dobara s pomoću novca potiskivala naturalno gospodarstvo u drugi red.

Ovo držah potrebnim, da istaknem zato, što je naturalno gospodarstvo već samo po sebi iziskivalo nekakovu organizaciju u državi, koja bi barem u načelu naličila feudalnoj uredbi. Ovime nipošto ne ću da ustvrdim, da je bio nužni posljedak naturalnoga gospodarstva: da jedna župa, koja je bila od prije

slobodna i koja je sebi birala župana za svojega činovnika, postaje kasnije svojinom svojega činovnika, a narod te župe kmetovima, zemljište pak pripadajuće prije cijelom plemenu, da postane vlasništvom toga nekadanjega starješine ili načelnika plemenskoga. Ovime hoću da spomenem samo to, da je naturalno gospodarstvo u velike omogućivalo, da se razvije feudalni sistem u državi srednjega vijeka. To potvrdjuje i ta okolnost, da su sve jače pucale niti feudalizmu, čim šire je dimenzije zauzimalo novčano gospodarstvo. A pošto je trgovina, obrt, dakle gradjanstvo zagospodovalo na području novčanoga gospodarstva, to je ono, čim se je dovoljno jakim scijenilo, poduzelo borbu, da sruši cijelu onu političku i gospodarsku organizaciju u državi, koja se bila razvila na podlozi i u skladu s feudalnom organizacijom države, te je uznastojalo (ovo gradjanstvo), da mjesto feudalizma uvede novu organizaciju, a često i nikakvu, koja bi se osnivala ili barem bila u skladu s načelima novčanoga gospodarstva.

U ovom prvom ili starijem odsjeku u razvoju narodnoga gospodarstva ne možemo govoriti o sustavnoj narodno-gospo-

darskoj znanosti. Imade doduše i u tom dugom periodu vrlo zanimljivih pojedinih monografskih študija o ovom ili onom predmetu; naći je tu više puta i po koju i to upravo modernu misao, ali sustavno proučavanje tako, da se stvara samostalna grana znanosti, počima tek u XVIII. stoljeću.

Porod narodno - gospodarske znanosti pada dakle upravo u ono vrijeme, kad je novi period staromu navijestio borbu na život i smrt. Zato valja samo držati na oku one ideje pokretačice novoga doba proti staromu, pa se odma opazi, da su te ideje zadahnule i novu znanost.

Novi ili kako ga nazvasmo »novčano-industrijalno-individualistički« (a mogli bismo reći i »liberalistički«) period bio je vrlo strogi sudija staromu periodu. Nigdje ništa dobra nije na njemu pronašao. Istina jest doduše, da je stari period imao svojih defakata i ekscesa, ali zato ipak nije istina, da sve nije bilo za drugo, nego da se »iščupa i u oganj baci«. Istina je, da je širenje novčanoga gospodarstva činilo u sve većim dimenzijama suvišnim i neprikladnim naturalno; istina je, da je feudalni sistem postao zastarjelim, otkada

se svakolika državna uprava mogla s pomoću novčanoga gospodarstva modernije i bolje urediti; istina je, da se izmedju seljaštva i »zemaljske gospode« morao promijeniti gospodarski i pravni odnošaj; isto tako je i maloobrtna cehovska organizacija trebala popravaka i reformi. Ali nije istina, da je trebalo napraviti naprečac tabulam rasam, sve naprečac oboriti, sve vezove raskinuti, sve organizacije samo onako razderati kao stare krpe, pa na razvalinama tih organizacija dati desorjentiranomu pojedincu »slobodu«, s kojom nije znao ništa započeti, »jednakost«, koja faktično nije opstojala, nego u fantaziji zanešenjaka i na jeziku ugnjetavača i »bratimstvo« onoj djeci, koju su onda naučali, da potiču od majmuna i da će po smrti za — majmunom. Moderni period nije mario, da traži takove dodirne točke sa starijim periodom, na koje bi nadovezao, te tako postepenom evolucijom preveo europsko društvo iz »okova« i »tmine« na slobodu i svijetlo, već se pobunio proti svemu, što su prijašnji vijekovi uspostavili: političke, socijalne, gospodarske pa i vjerske institucije imale su pasti pred novim idejama i novim moralom.

Medjutim ne smijemo pasti u istu pogriješku kod prosudjivanja novoga vijeka, u koju je pao ovaj prosudjujući stariji: ne smijemo zatvoriti oba oka, pa kraj defekata i ekscesa pregledati i ona dobra, koja je unio u ljudsko društvo. No ovdje nije niti moja namjera niti zadaća, da izračunavam bilancu, da li je moderna epoha učinila više dobra ili pogriješaka; da li se to dobro sastoji više u tomu, što je odstranila nedostatke i zastrančenja starije prošlosti, ili u onomu, što je sama stvorila; i da li je napokon ona učinila čovječanstvo sretnijim, zadovoljnijim i krjeposnijim, nego li je ono bilo u starijem periodu. Za ustanovljenje ovakovoga svekupne prilike obuhvaćajućeg suda, htjelo bi se velikoga proučavanja na temelju bogate statistike pouzdanih podataka. Ako pak ja to sve spominjem, tad to činim, da upozorim gospodu, koja su me zamolila, da im pripovijedam o načelima u narodno-ekonomskoj znanosti, kako ni ta načela ne stoje sama o sebi izolirana od drugih utjecaja, nego da stoje i te kako pod utjecajem onih ideja, koje pokreću društvo.

Imajući ovo pred očima, pa sjetivši se k tomu na samo vrijeme, kad porod nacionalno ekonomske znanosti pada — lahko će si laik u ovoj znanosti predstaviti, kojim duhom diše i za kakova se načela oduševljava ekonomika u svojoj mladosti. U to vrijeme, u vrijeme krilatica »slobode, jednakosti i bratimstva« i ekonomika je oduševljena za najširu slobodu i posvemašnju jednakost; samo nije za »bratimstvo«, jer ovo znači na području narodnog gospodarstva — caritas. A to po njezinom računu ne spada u rubriku.

U svojoj je mladosti ekonomika tako zadojena načelima slobode, da ne podnaša upravo nikakve organizacije ni korporacije, pače ona ide za tim, da progoni svaki pokus, jer bi to tobože spriečilo slobodu utakmice. Ona je tako oduševljeni apostol podpune slobode, da joj se čini posve naravno, ako jaki kapitalista slaboga — jer neorganiziranoga — radnika gladom sili, da mu iznajmi svoju radnu silu uz uvjete, koje kapitalista diktira po volji. Što zato, ako se »sloboda ugovora« medju »ravnopravnim« ugovarateljima izrodi u najprostije i najlihvarskije izrabljivanje! Država

ne ima tu nikakova posla niti prava intervenirati, jer bi bilo povrijedjeno načelo »slobode«.

Kao što mlada ekonomika krivo shvaća slobodu individualnu, tako ona naopako prosudjuje i individualnu jednakost iliti »ravnopravnost«, pa zato i perhorescira svako organizovanje. Jer u tom slučaju ne bi stajao pri ugovaranju »ravnopravni individuuum« jedan napram drugomu, nego »slabi pojedinac« (kapitalista) naprama organizaciji.

Ukratko: u svojoj mladosti oduševljuje se narodno-gospodarska znanost za načela individualne slobode i jednakosti, ne opažajući pri tomu, da ta načela moraju na ekonomskom području imati sasvim drugačije posljedice, nego li na području političkoga i gradjanskoga prava individua.

Medjutim, kaošto se je na drugim područjima pokazalo, da premise liberalizma ne dovadjaju uvijek do onoga rezultata, što ga je on u izgled stavljao, tako se je možda još u najvećoj mjeri to pokazalo na gospodarskom području. Uzveličavanje individualizma, kultiviranje ovoga jednoga ekstrema izazvalo je drugi

ekstrem — socijalizam. Individualizam drži na oku samo pojedinca, pa kraj ovoga ni ne vidi društva; socijalizam opet žrtvuje pojedinca posvema društvu. Individualizam degradira državu na nijemoga posmatrača natjecanja i borbe medju pojedincima; socijalizam uzdiže državnu omnipotenciju do najveće despocije nad pojedincima. No o tomu će govoriti još druga gospoda, kako iz programa razabirem, a ja ću se ograničiti samo na to, da napomenem, da se danas dva temeljna načela bore za gospodstvo na narodno-gospodarskom području: individualistički liberalizam i socijalizam; onaj prvi da se održi, ovaj potonji, da ga makne sa njegove vlade. Ali društvo, budi što se je ponešto opeklo bacivši se bezobzirno u naručaj liberalizma, ili budi s toga što socijalizam nije na tako solidnoj znanstvenoj logičnoj podlozi sazdan kao onaj prvi — to društvo postalo je vrlo oprezno i kritičko, pa se ne podaje frazama, nego ide tek malo po malo sve neopazice iz čistoga liberalizma u neki novi stadij.

Liberalizam i individualizam prave koncesije sve malo po malo socijalnomu načelu, i nema dvojbe, da će u tom

smjeru razvoj i dalje teći i da će po svoj prilici ići stvar dotle, dok se napokon nadje ona točka, gdje će se naći harmonija izmedju individua i njegovih interesa, te društva i njegovih zahtjeva. Ali harmoničnoga niti kulturnoga u opće života ne može biti u ljudskom društvu, ako to društvo ne živi i ne radi po načelima etike. I ja si ne mogu drugačije predstaviti prelaz iz status naturalisa u status civilis, o kojima pripovijeda filozofska škola naravnoga prava — nego tako, da su ljudi počeli jednom medju sobom živjeti po nekoj etici.

Na prvi pogled moglo bi se pričinjati, da u tom slučaju ne će biti teško naći dodirnu točku izmedju etike individua i etike društva, barem u kršćanskom društvu, jer će se i individuum i društvo držati svoga jednoga, istoga kršćanskoga morala. Ali upravo to, ma da i jest logički posljedak, ipak je slaba strana i prava poteškoća pri rješavanju toga pitanja, jer samo naše kršćansko društvo imade različiti nazor o toj etici. Vlada li u liberalnoj eri na ekonomskom području kršćanska etika? O ovoj točki mogao bi mnogo bolje i kompetentnije govoriti vrli naš dr. Krek. Što

se mene tiče, ja bi rekao, da se onaj »zdravi«, »umjereni«, »dopustivi« — i kako ga sve naziva klasična ekonomika — egoizam ne pokriva baš onako kao dva kongruentna trokuta s onom kršćanskom: »Ljubi bližnega kao sama sebe«.

Istina jest doduše, da liberalistički individualizam popušta socijalnomu načelu i da će napokon do kraja popustiti socijalnom načelu. Ali sada nastaje pitanje — kojemu? Da li onomu, što ga nauča socijalna demokracija ili onomu, što ga nauča kršćanski socijalizam? To će odlučit borba. Prema tradicijama i naravnim razvojem imao bi pobijediti kršćanski socijalizam. Ali sada vladajući liberalizam izdašno pomaže svoje čedo sociajlnu demokraciju, uslijed čega ova postaje jaki protivnik. Prema ovomu pitanju sve se malo po malo cijelo društvo i sve stranke grupiraju u dva velika kulturno-ekonomska tabora. Koji će dakle pobijediti? Onaj, koji bude znao i htio bolje — bditi i raditi. Zato Vi, mlada gospodo, koji ste se oduševili, da radite na njivi Gospodnjoj — bdijte i radite, da Vam povjereno stado ne padne u napast.

Seljačka zadruga.

Predavao: **Dr. Krunoslav Janda.**

Danas ne čuješ našega seljaka nego jadikovati, a mi svi dobro znamo, da je njegov položaj doista težak; više put i nesnosljiv, da teško kraj s krajem spaja. Ima mnogo razloga, koji su skrivili propadanje poljodjelstva, i nas bi predaleko vodilo, kad bismo htjeli te razloge ovdje nabrajati. Zlo je zlo, ma od kuda ono došlo, pa ne hasni jadikovati, već upri pa pomogni i odvrati zlo!

No kako da to zlo odvratiš? Evo posve lako! Svaki vas za cijelo pozna onu staru priču, kako je otac na samrtnoj postelji k sebi dozvao sedam svojih sinova i pružio im, da prelome svežanj od 7 palica. Ova priča sadržaje jednu veliku istinu, za koju nalazimo svaki dan u životu ljudskom potvrdu. Pojedinac je slab i ne može odolijevati navalama jačega, pojedinac ne može velike uspjehe polučiti. Ali što ne može jedan sam, može njih više. A i naš narod veli: dva loša ubiše Miloša, t. j. više, ma i

slabih ljudi može više učiniti, nego jedan jaki čovjek. U tom evo grmu zec leži. U zajedinstvu i slozi leži spas seljaštva.

To su napokon ljudi već i prije uvidjeli, te se počeše udruživati osobe, koje isti ciljevi vežu. Obrtnici su se kod nas vezali u »cehove«, a kad je toga nestalo, pojavila su se najrazličitija udruženja. Trgovci sklapaju svoje saveze, da mogu lakše postići svoje ciljeve. Poduzetnici se organiziraju, da lakše odolijevaju zahtjevima radnika. Činovnici se združuju, — i sve na svijetu se danas već skuplja u tabore, jer svi već uvidjaju, da će združeni lakše doći do svoga cilja, nego pocijepani i razdijeljeni. Pa zar da samo seljak ostane osamljen?! Zar da jedini seljak ne uvidi korist, što ga udrugarstvo pruža. Ne, to nije moguće, jer mi znamo, da je naš seljak bistar i radin, samo treba ljudi, koji će tu misao u narod širiti.

I sama se je znanost odlučila za princip udruživanja te baš u udruženju nazire riješenje poljodjelskog pitanja.

Danas se već svestrano uvidja i priznaje, da je udrugarstvo jedina forma organizacije budućega gospodarskoga i društvenoga reda. To priznaju najveći

umovi i najtrijezniji mislioci. Profesor Schmoller veli: »Kao što svi dosadanji gospodarski odnošaji tako i sadašnji stoje pod utjecajem neprestano djelujućega zakona mijene. a baš udrugarstvo čini se, da je upravo klica budućega, na temelju uzajamnosti, organiziranoga narodnoga gospodarstva i društva.«

Karl Marx veli, da se udružni pokret mora smatrati kao jedna od pokretnih sila, koja će pauperizam (siromaštvo) današnjega gospodarskoga sistema po mogućnosti ukloniti.

Profesor Philippović veli u svojem »Grundriss der politischen Oekonomie«, da je socijalna misija (zadaća) udrugarstva, da svuda bude reakcija protiv razpada korporativnih udruženja prijašnjih vremena, koji je raspad prouzročilo individualističko uredjenje produkcije i privrede.

Pitanje, da li je udrugarstvo ona forma budućega uredjenja gospodarstva i ljudskoga društva uopće, koja će jedina zadovoljavati potrebama vremena, za pravo nije više niti pitanje. Na to je pitanje naime već odgovorilo dosadanje iskustvo i to povoljnije, nego su i najveći optimisti držali.

Za nas je to već gotova činjenica, koju ću nastojati ovdje prikazati i dokazati. Uzeo sam sebi zadaću prikazati uspjehe udrugarstva na gospodarskom polju. No koristi, što ih pruža udrugarstvo u gospodarskom pogledu, tako su mnogobrojne i raznolike, te se bojim, da ne ću moći sve ni nabrojiti. K tome dolazi okolnost, da se udrugarstvo počimlje protezati na sve to veći krug gospodarskih poduzeća, tako te se može reći, da u tom pogledu proces razvijanja još nije gotov.

Držim, da će najbolje biti, podjem li redom, kako je djelokrug i zadaću Reiffeisenovih udruga označio štatut udruga u Neuwiedu. Tamo se veli:

§. 3. Predmet poduzeća je:

Dizanje gospodarstva i privrede svojih članova i provedenje svih u tu svrhu potrebnih mjera, napose pak:

a) povoljna nabava gospodarskih potrebnih sredstava;

b) povoljna prodaja gospodarskih produkata.

§. 4. U čitavom uredjenju, — poslovanju udruga neka bude mjerodavno, ne težnja za dobitkom, već dizanje gospodarski slabih, a kraj nastojanja, da se članovima

poboljšaju materijalne okolnosti, treba uzeti u obzir duševno i ćudoredno unapredjenje istih. Polazeći s toga stanovišta, imade se djelatnost udruge u ispunjenju zadaća, označenih u §. 3. protegnuti na slijedeće točke:

1. Primati i primjereno ukamaćivati novčane uloške.

2. Podjeljivati zajmove članovima, kojima se može i koji su vrijedni, da im se kreditira, uz primjereni kamatnjak, u gospodarski opravdane svrhe.

3. Skupno nabavljati gospodarske potrepštine (umjetna gnojiva, krepke hrane, sjemenja itd.) u velike i odstupiti na malo svojim članovima.

4. Skupno prodavati gospodarske produkte, produkte seoske kućne industrije i obrta.

5. Nabavljati i uzdržavati strojeve, orudje i druge gospodarske predmete na zajednički račun i prepuštati ih članovima na uporabu uz platež primjerene uporabine.

6. Poduzimanje nužne mjere za čuvanje zemljišnoga posjeda u obiteljima, a u koliko to više ne bi bilo moguće nastojati, da se zapriječi cijepanje i prodaja zemljišta u bescijenu.

7. Zapriječiti lihvarsko iscrpljivanje svake vrste (lihva novcem, robom, zemljištem), odstraniti možda vladajuće zloporabe, štetne navike kao nerazumni način života, pijanstva, rasipnosti, procesiranja itd.

8. Širiti gospodarske nauke obdržavanjem poučnih predavanja i izmjenom važnijih iskustva kao i dogovaranjem i zaključivanjem glede gospodarskih mjera za poboljšanje odnošaja članova.

9. Izgladjivati opreke i izravnati oprečna nastojanja, kao što i posredovati savjetom i podukom u pravnim pitanjima članova.

§. 5. Udruga se osniva na kršćanskom i državovjernom temelju. Na skupštinama kao i u cijelom djelovanju udruge isključeno je svako raspravljanje o konfesionalnim i političkim pitanjima.

Podjimo sada redom sve ove točke!

1. Primanjem i ukamaćivanjem novčanih uložaka bave se svi novčani zavodi, te u tom čovjek na prvi mah ne bi opazio nikakovu osobitu korist udruga. No promotrimo li stvar bolje, opazit ćemo odmah povoljno djelovanje udruge na tom polju.

*

Seljak će rijetko ulagai svoj novac u štedionu, jedno za to, jer mu je to neprilično, a drugo zato, jer na to nije naučan, a treće, jer mu još nitko nije razložio korist toga.

Neprilično je seljaku, da ide daleko u grad s novcem, a i nesigurno je, da ga pri sebi nosi. Grad je od seljakova boravišta često i redovito vrlo udaljen, pak mora seljak potrošiti hodajući pješice u grad i natrag više puta i čitav dan. Gubitak vremena u doba poljskih radova preskupi je luksus za seljaka, a da bi ga sebi mogao priuštiti. A i inače će dobro promisliti, hoće li radi uloženja razmjerno male svote putovati daleko te trošiti vrijeme i obuću. Glavno je pak načelo kod štednje, da ista ne smije biti skopčana za štedišu s troškom i trudom. Toga načela nema za seljaka, ako će morati svoje uštednje nositi u grad. Pa koliko imade pogibelji na dalekom putu, koliko opet napasti, da će seljak ono, što je teško uštedio i što sad hoće spremiti za crne dane, u ludo potrošiti. Tako biva, da seljaku gotov novac ne nosi nikakove koristi, a osim toga postoji opasnost, ne samo da ga potroši, nego i da bude okradjen ili da mu u slučaju požara propadne.

Drukčije je kod seljačkih udruga. One su seljaku pri ruci, te on ne treba daleko putovati, ako hoće štogod uložiti ili uložak svoj izvaditi. Udruge primaju i male svote kao uloške, pak za to olakšaju štednju.

Svaki čas može seljak bez velikoga puta i truda i dangube svoj novac u udrugu uložiti ili ga van izvaditi. Uložiti može novac s mjesta, čim ga primi. Ne treba dakle s uloženjem odgadjati od danas na sutra, pa mu tako novac ni jedan dan ne leži beskorisno, a opet ga je sigurnije spremio u udrugu, nego kod sebe u kakovoj god škrinji.

2. Najvažnija je grana poslovanja Reiffeisenovih udruga podjeljivanje zajmova, te su se seljačke udruge isprva samo time bavile. Na tom polju djeluju udruge neizmjerno povoljno i da se ničim drugim ne bave, bile bi one prava blagodat za poljodjelski i maloobrtnički stalež.

Jedno od najvećih zala, koja tište naše seljaštvo, je neuredjena vjeresija. Seljak teško dolazi do novca, kad mu ga treba, a ako i dodje, dodje do skupoga novca. A prvi je uvjet, ako hoćemo, da nam se seljaštvo pridigne, da bude novac za se-

ljaka jeftin, koli glede kamatnjaka toli glede načina, kojim do novca dolazi. Drugi je uvjet, da vrijeme, na koje je zajam dan, ne bude prekratko. To vrijeme mora biti barem tako dugo ustanovljeno, dok seljak ne ubere koristi od novca, što ga je u svoje gospodarstvo uložio.

No današnji novčani zavodi ne vode o tom računa. Pojedinac teško dolazi do novca, jer sam ne pruža dosta sigurnosti i jamstva vjerovniku, da će mu dug biti u vrijeme povraćen. Ali tu njegovo poštenje jamči. Za to pak vjerovnik ne pita. On traži i pita, imaš li dosta grunta. Sad ako se svi dobri ljudi jednoga sela slože i kažu, da svi za jednoga i jedan za sve jamče čitavim svojim imetkom, e onda je tu i sigurnost pružena, da ne može bolja biti. Recimo, da se ovako složi 100 seljaka. Poprečno ćemo uzeti, da imanje svakoga seljaka vrijedi samo 600 K. To smo dakako malo uzeli, no bolje malo nego previše, samo da nitko ne može prigovarati. Imanje dakle svih skupa vriedi 60.000 K. Svi skupa pak ne trebaju nego 20.000 K. Taj novac će se razdijeliti medju one, koji ga trebaju i svakomu će dostajati. Tako ti ljudi za dug od 20.000 K

jamče imetkom od 60.000 K. Pa tko im ne će dati onda zajam? No da se to postigne, treba se složiti, treba se združiti i tako će nastati seljačka zadruga, koja nam predstavlja ono udruženje, koje će potišteno naše seljaštvo pridići i pružiti mu uvjete njegovu razvitku i napretku.

Putem seljačkih zadruga uredit će se vjeresija, te će seljak moći dobiti u svako doba bez velikoga truda i troška potrebnu mu vjeresiju, koja će biti jeftina i prilagodjena njegovim potrebama. Kako to, da će ta vjeresija biti jeftina? Bit će jeftina za to, jer su troškovi uprave zadruge nikakovi ili bar vrlo neznatni. Sve službe su začasne i besplatne, jedino blagajnik dobiva za svoj trud neku nagradu. U novčanim pak zavodima treba platiti ogromno činovništvo, a i dioničari hoće nešto dobiti za svoj novac, uložen u dionice. Jeftina bit će za to vjeresija, jer seljak ne će trebati putovati po novac u grad i time dangubiti. Prilagodjena pak bit će vjeresija potrebama seljaštva, jer će seljak seljaku davati zajam. Seljaci su u upravi zadruge, te oni odlučuju, koliko će i na kako drugo vrijeme dati seljaku novac. Ti pak znadu najbolje prosuditi, koliko i kako treba pojedinom seljaku novac.

Dakle ako hoćemo vjeresiju seljačku urediti na korist seljaštva, onda moramo ustrojiti seljačke zadruge, koje su jedino kadre to učiniti. A to je tim potrebnije, jer seljak treba vjeresije. On samo jedamput na godinu bere kukuruz, jedamput žanje, jedamput bere kukuruz, a ne može svaki dan prodati vola. Seljak treba novaca, da ih uloži u svoje gospodarstvo, a ovo će mu tek kasnije donijeti koristi. Za to bez valjane vjeresije ne možemo zamisliti zdravo i napredno seljaštvo.

3. i 5. Kolo vremena ne miruje, nego se sveudilj neprestano vrti. Tko s njime ne napreduje, toga će kolo zahvatiti, svaliti na tle i smrviti.

Upravo je bajoslovan napredak novoga vijeka na polju mehanike, elektriciteta i kemije. Znanost svladava naravne sile i stavlja ih u službu industrije, obrta itd. Pa zar da jedini seljak ostane kratkih rukava, zar da on jedini ne izvuče koristi od napretka znanosti i od izuma? Zar da seljak ostane kod pluga, lopate i motike, kojim su još njegovi pradjedovi radili? Seljak je konzervativac i to je dobro. Ali tu se konzevativnost ne smije shvatiti onamo, da on zatvori oči pred napretkom

svijeta, i da hotimice ne će upotrijebiti koristi, što mu ih novovjeki izumi pružaju. Što bismo rekli za krojača, koji u svojoj konzevativnosti ne će da upotrijebi šivaćega stroja, već da sve šije rukama, kako se je pred 200 godina radilo? Mi bismo ga naprosto proglasili ludom.

Tako se mora i seljak prilagoditi novim prilikama. A mora to već učiniti zato, da ne podlegne utakmici drugih naprednih i jakih gospodara. Ti danas već upotrebljavaju strojeve, pa kako stroj radi točnije, bolje i brže, nego ruke, mogu oni svoju robu jeftinije prodavati, a osim toga im je roba bolja. Uzmimo samo jedan primjer: seljaka, koji sije rukom i gospodara, koji rabi sijaći stroj. Prvi baca zrnje na zemlju, pak mu mnogo zrno po zlu prodje, dok drugi meće zrnje u zemlju, pak mu gotovo ništa ne propadne.

Mali gospodar teško odolijeva utakmici većega i jačega posjednika; a ne bude li radio razumno, ne će toj utakmici moći odoljeti, ne će izbiti uz što manji trošak i što manji gubitak vremena što veću korist. Kako će se sada mali gospodar, koji sije rukom, moći natjecati sa jakim gospodarom, koji sije strojem? Kako će seljak,

koji mlati žito rukom, odolijevati onomu, koji žito mlati strojem? Nikako!

Najvažnije je pak to, da se strojevima radi brzo i dobro. Svaki poljski posao može se izvesti na vrijeme i s manjim troškom. Težak je danas skup, a negdje ga i nema. Radeći strojem, mnogi će dospjeti, da zasluži štogod i u nadnici, ako svoje poslove brzo obavi. Za to je hora, da i naši seljaci prestanu plesti kotac ko i otac, već da i oni u svoju korist upotrijebe sve tečevine novoga vijeka i napretka znanosti. Ili zar da jedini seljak ne bude dionik onoga, što je dobro i korisno na svijetu?

No reći će tkogod, da se seljaku ne isplati kupiti skupi stroj, koji mu razmjerno kratko u godini treba, dok je to velikomu posjedniku od koristi, jer on može svoj stroj i dovoljno zaposliti. Takvom evo odgovora: Istina, da se malomu seljaku ne isplati kupovati neke (ne sve) i to skuplje strojeve, ali za to su tu seljačke zadruge, koje pomažu. Seljačka zadruga lako će kupiti veći i skuplji stroj, pa će ga onda uz neku otštetu posudjivati svojim članovima i to redom, da ne bude nikome krivo. Neke strojeve mogu i moraju si seljaci sami nabavljati i to one, koji se češće i više trebaju,

Kako god je vjeresijskim udrugama svrha u prvom redu, da unište novčano lihvarstvo, tako se moralo udrugama za nabavu gospodarskih potrepština stati na put lihvi sa robom.

Ali Reiffeisen nije htio osnovati trgovačka poduzeća, koja će ići za dobitkom, već uredbe, od kojih će sveukupni poljodjelski stalež crpiti koristi i blagodati. Za to se udruge za nabavu gospodarskih potrepština strogo Reiffeisenova sistema ograničuje samo na nabavu doista poljodjelskom gospodarstvu potrebnih stvari.

4. Pendent zajedničkoj nabavi gospodarskih potrepština je skupna, zajednička prodaja gospodarskih produkata. Kao što se zajedničkom nabavom gospodarskih potrepština postizava, da pojedinac iste uz što manju cijenu i u što moguće boljoj kvaliteti dobije, tako se zadrugama za zajedničku prodaju gospodarskih produkata nastoji za iste polučiti po mogućnosti najbolju cijenu. To se postizava direktnim spojem producenata s konsumentom i isključenjem stanovitih nereelnih i neracionalnih forma medjutrgovine.

Tim načinom dobiva poljodjelac pristojne cijene za svoje produkte, a da ipak

ne štetuje konsument poskupljenjem cijene.

Pojedincu gospodaru je to teško postići, jer nema onih sveza u trgovačkom svijetu, koje podržavaju veletršci, niti imade za to potrebne okretnosti, niti može prodavati velike količine.

Kako je poznato agenti kupuju od seljaka žito, a on ne zna, kakve je žito cijene.

Kupuju ga pače, dok je još u klasju. Seljak u to doba treba najviše novaca, jer je sva svoja plaćanja na jesen odgodio, pak je prisiljen svoju robu prodavati. Za to u mnogo slučajeva proda svoj prihod u bescijenu. Drukčije biva, ako taj posao uzme udruga u svoje ruke. Udruga znade za cijenu produkata, ona će trgovačkom rutinom, ako ne drukčije, a to putem svoje centrale, naći konsumenta, i što je najglavnije, udruga ne mora robu odmah prodati, već ona može čekati na povoljnije cijene.

Član pak udruge ako treba novaca, može ih dobiti na predanu robu do stanovitoga postotka vrijednosti iste (lombard) ili mu pak pomogne kreditna udruga.

Osim toga su još slijedeće koristi, što ih ovakova udruga pruža:

1. Poljodjelci bivaju valjano organiziranom udrugom za prodaju gospodarskih produkata ponukani, da produciraju najbolje kvalitete robe, jer će udruga u prvom redu samo najbolju robu preuzimati.

2. Producent biva po udrugi upozoren na nedostatke i manjke svoje produkcije, koje će onda nastojati otstraniti. To kod trgovaca ne biva, jer oni ne samo da nemaju ni volje ni smisla za to, da poljodjelca upućuju na dobro i korisno, već često leži u njihovu interesu, da ne prosvijetljuju poljodjelca. Trgovac će lošu robu jeftino kupiti, pa kako ju može sam popraviti (n. pr. nečisto žito), mnogo će na njoj zaslužiti.

3. Udrugar si time, što od konsumenta dobije isplaćenu cijenu za robu, stiče po vremenu stalan i pravedan sud o vrijednosti svojih produkata.

4. Prednost zajedničke prodje diže svijest moći zajedničke snage i podržaje čuvstvo, da poštena radnja nalazi i poštenu plaću. Medju udrugama ove vrsti vrijedne su spomena: mljekarske zadruge, zadruge za prodaju žitka, mlinarske i

pekarske, vinogradarske te mesarske zadruge. Osim toga imade udrugâ, koje se bave zajedničkom prodajom voća, povrtlja, hmelja, duhana itd.

5. Očuvanje zemljišnog posjeda postizava se djelomično samim podjeljivanjem zajmova. Uopće sve poslovanje udruga ide za tim, da gospodarski podigne svoje članove i time indirektno održi posjed u rukama sadašnjega vlasnika.

No bez obzira na to udruga polaže veliku važnost na to održanje posjeda tako, da je to upravo jedna posebna zadaća udrugarstva.

Ako kojemu poljodjelcu kojom prilikom ili bolje neprilikom dodje grunt na bubanj, onda je zadaća udruge, da mu pomogne. Pretpostavlja se dakako, da je dotičnik nesrećom ili slučajem u tu nepriliku zapao, a ne radi svoga lakoumlja ili nerazboritog načina života. Ako ne može udruga takovu seljaku još prije, nego dodje do dražbe, pomoći, onda će ona nastojati grunt na dražbi kupiti i istomu ga poljodjelcu po mogućnosti nanovo uz povoljne uvjete prodati.

Osobitu dakle zadaću imadu udruge ne samo kod dobrovoljnih prodaja, već i kod ovršnih prodaja seljačkih nekretnina.

6. Dolazimo do lihvarstva, za koje se može reći, da je bilo neposredni povod ustrojenju udruga. **Lihvarstvo, koliko je nemoralno, toliko je štetno za gospodarstvo.** Ono se vrlo razgranilo u Njemačkoj, tako te je ozbiljno zabrinulo mjerodavne krugove. No lihvarstva ima svagdje, pa i kod nas. Svagdje se nadje trutova, koji hoće od tudje muke živjeti, svagdje se nadje pijavica, koje upotrijebe nevolju i nuždu nesretnika, da ga oni tek pravo rinu u propast isisav mu svu krv.

I kod nas je lihvarstvo u bujnom cvatu. Ta nema ni dovoljno udruga, koje bi to onemogućile, a nema ni zakona, koji bi lihvarstvo zabranjivao. Kod nas nije lihvarstvo po kaznenom zakonu kažnjivo, kao što je u drugim državama, a time se daje najbolja prilika, da se lihvarstvo razvija i bujno cvate. Ako se obvežeš lihvaru plaćati 50%, pa ako mu ih dobrovoljno platiš — nikomu ništa. Nikada ne možeš to natrag zahtjievati, niti taj višak prekomjernih kamata staviti u preboj kao otplatu glavnice. Jer to je plaćeno u ime

kamata, a ne na obal glavnice, pa se kao platež naturalne obligacije ne može natrag tražiti. Jedino sud ne smije nikome dopitati ni dosuditi veće od 8% kamate, pa makar su ugovoreni veći.

Ne samo to, da dužnik lihvaru plaća ogromne kamate, koji mu ne dozvoljuje namaknuti glavnicu i koji ga moraju gospodarski, ako ne uništiti, a ono za cijelo silno oštetiti — dužnik je svomu vjerovniku obvezan na druge usluge. On je gospodarski ovisan od svoga vjerovnika, on je ovisan od njega za to, jer bez njega ne može gospodarstvo voditi.

Lihvaru kao svom »dobročinitelju« obvezan je dužnik na kojekakve usluge. — Sada mu donese kokoš, sada par jaja, onda mu da kiriju, a jedamput opet vagan kukuruze i slično. S druge strane prinuždјen je dužnik od svoga vjerovnika, ako mu ovaj ponudi, uzeti i lošu robu za svaki novac.

Da se lihvarstvo moglo uzdržati kriva je samo loša organizacija kredita. Ta goni seljaka u pandže lihvara. Jedino seljačka udruga kadra je ovdje red načiniti, i činjenica je, da je pomalo nestajalo lihvar-

stva svagdje ondje, gdje se je pojavila seljačka udruga.

Ne samo da će seljak, kad bude u selu mogao dobiti jeftiniji zajam, radje uzeti zajam u zadrugi, nego kod lihvara i tako lihvarstvo samo od sebe suvišnim učiniti, nego udruga će direktno ustati proti lihvi i u svakom pojedinom slučaju, za koji sazna, ona će pomoći dužniku, da ga izbavi te nemani u ljudskoj spodobi. Ona će ne samo tvorom nego i zborom voditi rat proti lihvi, ljude upućivati, da se toga kane, a niti jedan lihvar, niti onaj, za koga se znade, da s lihvarima šuruje, ne može biti član udruge.

Niti kazneni zakon niti prezir ljudski ne mogu lihve iskorijeniti, ali može to učiniti udruga, što je dosadanjim iskustvom nepobitno dokazano.

7. Udrugarstvo, koje si je kao zadaću postavilo, da poboljša gospodarsko stanje poljodjelskog staleža, ne može se zadovoljiti samo time, da svojim članovima dade u ruke novac, da im omogući jeftinu nabavu gospodarskih potreboća i da im za njihove gospodarske produkte nadje valjanu prodju. Time njegova misija još nije dovršena.

Gospodarstvo seljak treba uopće dignuti na viši stepen, a to se ne dade postići prije, dok nije naš seljak i prosvjetno napredovao. Jer danas se već svuda uvidja, da je prosvjeta ona moć, koja diže narode i njihovu snagu, da je prosvjeta oružje, kojim se izvojštuju pobjede. Kako udruga obuhvaća sve članove u jedno jedinstvo, kako iz njih stvara jednu veliku obitelj, posve je naravno, da će se udrugari češće sastajati, medjusobno razgovarati, pretresti pojedina gospodarska pitanja, pitati jedan drugoga za savjet te izmijeniti mnoge misli i mnogu dobru stvar stvoriti.

Osobitu priliku za širenje prosvjete pružaju glavne skupštine udruge, koje se ne smiju ograničiti samo na suhoparno navadjanje brojka o poslovanju udruge, već se jedan dio skupštine ispunja sa opće korisnim predavanjima.

To je evo rad udruge na gospodarskom polju.

Prelazimo na djelovanje udruge na ćudorednom polju.

Moral i vjera temelj su svemu bivstvu naroda, a po tom su i temelj njegovu kulturnom i ekonomskom životu i napretku. Bez morala stoje ljudi bez ikakova čvrstoga uporišta izvrženi buri života, napastima strasti te opasnostima zlog primjera i zavedenja. Bez vjere gubi čovjek pouzdanje u sebe, ne nalazi u nesreći nigdje utjehe, ni u nevolji nade. Bez vjere dakle nema ljudsko društvo nikakova reda, a pojedinac nikakove potpore.

Tu istinu nije moglo ni udrugarstvo ignorirati. Nasuprot ono, jer si je postavilo zadaću ekonomski podignuti narod, uvidjelo je, da bez morala, bez vjere toga ne može postići. Zato je udrugarstvo osnovano na principima kršćanske vjere, zato ono ta principija djelotvorno provadja i narod u njima vježba i ne da, da se na te vječne istine zaboravi, već nastoji, da ta načela prožmu svaki naš posao, svaki naš kret, svaku našu misao. Ovi principi imadu biti misli vodilje kod svakoga posla zadruge, oni su poticalo, koje um, srce i ruke stavljaju u službu ljubavi bližnjega svoga.

Tako je zadrugarstvo prvo u gospodarskom svijetu mjesto principa egoizma princip altruizma i to praktički provelo.

U zadruzi ne pomaže nikada pojedini član toliko sebi, koliko drugima i općenitosti. To osobito vrijedi za imućnije, koji

sami ne trebaju pomoć udruge. Time se vrši najveća i najvažnija zapovijed Božja: »ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe«, koja je usporedjena s onom: ljubi Boga nada sve«. U udrugama članovi ne samo svoj novac, već svoje znanje i umijeće, svoje vrijeme i svoje sposobnosti ulažu u službu ljubavi bližnjega svoga. Djelotvorno vršenje ljubavi bližnjega nalazi najviše izraza u besplatnom obavljanju službe u zadruzi. Jedina plaća, koju službenici u zadruzi imaju, jest svijest, da su dobro djelo učinili. A ta plaća je veća, nego što bi ju čovjek mogao u novcu dati.

Udruge su upravo stvorene, da pomognu siromašne i bijedne, pa ako imućniji ljudi pristupe udrugi, a ne trebaju pomoći njene, onda oni svoj novac daju, da se njime podignu siromašni.

I zadruga sama, dajući potrebnima zajmove, vrši ljubav prema bližnjemu svome. No reći će tko, da je podjeljivanje zajmova novčani posao i da tu ne odlučuje ljubav bližnjega, već trgovački interes, jer da udruga ipak ne će svoj novac dati, ako je očevidna opasnost, da joj ne će biti povraćen. Ovaj prigovor samo djelomično stoji, a onomu, koji tako govori, neka bude slijedeći odgovor:

Novčani zavodi ili ravnodušan čovjek biti će brzo gotov sa svojim sudom u pogledu na nj stavljene molbe. On će reći: »Taj čovjek nije znao svoju imovinu održati, on je lakouman, neka propadne, ja mu ne mogu pomoći«. Ili će pak reći: »Taj čovjek nema dosta nekretnina, ja mu ne mogu dati zajam«.

Udruga pak, u kojoj vlada iskrena ljubav, upustit će se dublje u ispitivanje položaja čovjeka, koji u nje traži pomoć, ispitati će pomno i zdušno, kako je dotičnik dospio u neugodan položaj, u koliko je moguć popravak i zadruga će mnogo puta pružiti svoju ruku pomoćnicu ondje, gdje bi površna nemilosrdnost već u napred rekla »ne!« Ljubav je domišljata, ona nadje često sredstva i puteve, kojima može pomoći, gdje bi čovjek mislio, da je sve uzaludno. Ukratko udruga radi ne samo glavom, nego i srcem. Podjeljujući zajmove djeluje udruga uzgojno. Udrugar dobivši od udruge zajam, znade, da ga je dobio ne za to, što pruža dovoljnu materijalnu sigurnost, nego navlastito za to, što udruga imade u njega povjerenje,

što u njegovo poštenje vjeruje. To će ga povjerenje dirnuti i on će odlučiti, da se pokaže vrijednim toga povjerenja. Po gotovo, ako je takav čovjek prije bio nešto lakouman, sada će se popraviti.

Kako udruga u prvom redu pita, kakav čovjek u nje traži zajam, da li je čestit i pošten, te samo takav čovjek može biti član udruge, ona na taj način goji i uzdiže čuvstvo poštenja, jer će svaki čovjek nastojati, da si uzornim svojim životom osigura članstvo u udrugi; da bude tako dionikom svih onih dobara, što ih udruga pruža svojim članovima i da ne bude samim nečlanstvom žigosan kao sumnjiva osoba.

Znajući, da nemoral često ide ispod ruke sa siromaštvom, poznavajući onu paupertas meretrix udrugarstvo diže moral time, što uklanja siromaštvo i nevolju. Riješivši seljaka iz pandža lihvarskih čini ga slobodnim i samostalnim u novčanom gospodarstvu, a po tom i u ćudorednom i političkom pogledu.

Udrugarstvo diže samosvijest svojih zadruga. Seljak, koji je do sad ovisio o svakom gospodinu, o svakom novčaru, postaje putem udruge samostalnim i to po-

staje samostalnim ne tudjom pomoću, već svojim trudom i svojim znojem. Udrugarstvo ne traži pomoći u državne vlasti, ne traži ničije milosti, već se uzda u se i u svoje kljuse. »Pomozi si sam, pak će ti i Bog pomoći«, to je deviza udrugarstva. Ova lozinka praktično provedena, dignut će potišteno naše seljaštvo, uspravit će ga na vlastite noge, a ono svijesno si svoje moći, nalazit će u tom daljnje snage i poticanje za ustrajni rad u borbi života.

Zadrugarstvo uvelo je medju svoje članove solidarnost. Ono veže medjusobno interese članova, ono upućuje jednoga čovjeka na drugog, ukratko, ono stvara uži i jači vez prijateljstva. I doista već je mnogo puta udruga premostila jaz, koji je dijelio ljude medjusobno, mnogo je razmirica nestalo, mnogo se je nesuglasica izravnalo. Neprijateljstva su nestajala onim časom, kada se je u selu pojavila udruga, a na mjesto toga zavladala je medju tamošnjim stanovnicima ljubav, sloga, zadovoljstvo i sreća.

Ukratko, zadaću udruge je sam Reiffeisen zgodno označio u §. 2. svojih pravila (danas §. 4.), gdje veli: »Kod čitavoga poslovanja udruge neka se uviek na

umu drži, da se dizanjem i poboljšanjem materijalnih prilika članova poglavito postigne ćudoredno njihovo unapredjenje«.

Jedna se svrha sa drugom preplićе, te ne možeš zamisliti jedno bez drugoga, već ćudoredno unapredjenje ide usporedno sa gospodarskim.

Ja ću biti slobodan tomu dodati, da je baš ćudoredno unapredjenje ljudi svrha udrugarstva, a gospodarsko unapredjenje je tek sredstvo za postignuće te svrhe.

Svršiv ovako prikazivanje koristi, što ih pruža udrugarstvo, neka mi bude slobodno upozoriti na temelje, na kojima počiva seljačko udrugarstvo.

Ti su glavni temelji: uski prostorni djelokrug udruge, neograničeno jamstvo udrugara i napokon besplatne službe.

Kako udruga podjeljuje zajmove samo vrijednim i čestitim ljudima, kako ona gleda u prvom redu na poštenje onoga, koji u nje traži zajam, a ne na njegovu gruntovnicu, potrebno je, da se članovi udruge dobro u dušu poznavaju. To je pak moguće samo medju ljudima jedne župe, jednoga sela. Jedino tako je moguće, da udruge ispunjaju svoju zadaću, koju im je vršiti i gledom na gospodarsku i gledom

na ćudorednu stranu članova. Kontrolirati, da li je zajam doista upotrijebljen u korisnu svrhu, za koju je bio podijeljen, moguće je jedino, ako je prostorni djelokrug udruge što manji. I doista ne prosudjuje se valjanost udruge po tom, koliko članova broji, već po tom, kakvi su to članovi. Iskustvo je dokazalo, da obično velike udruge, s mnogo članova puno ne vrijede. Sigurnost udruge nalaže, da se novac pozajmljuje samo onomu članu, koji zaslužuje vjeresije i koji je kadar dug povratiti; ćudoredno pak djelovanje udruge zahtijeva, da se novac daje samo vrijednijim članovima u dozvoljene svrhe. Jedno i drugo pak može se prosuditi, ako je djelovanje udruge ograničeno na jedno mjesto. K tome još dolazi okolnost, da su seljačke udruge za to tu, da budu na ruku i pomoć seljacima, pak zato moraju svakomu seljaku biti lako pristupne — moraju mu biti blize.

Ali ako smo djelovanje udruge ograničili na manji prostor, onda je naravna posljedica, da će i manje članova biti. To je i dobro već radi lakše i jednostavnije uprave. Dakle s jedne strane članova ima razmjerno malo, a i ti su tako zvani mali

gospodari, a neki baš siromašni, dok s druge strane treba pružiti vjerovnicima udruge sigurnost, pak zato je nužni uvjet za opstanak udruge, da udrugari neograničeno jamče.

Neograničeno jamstvo je nadalje već za to potrebno, da se zapriječe u udrugi vratolomni poslovi i lakoumno gospodarenje. I oni udrugari, koji u svojim rukama imadu upravu udruge, jamče solidarno i neograničeno za obveze udruge, dok s druge strane ne imaju za sebe neposredno nikakovu korist očekivati. Makar poslovi udruge kako mu drago dobro uspijevali i napredovali, nemaju niti udrugari, niti članovi ravnateljstva nikakove neposredne koristi odatle očekivati. Velim neposredne, jer se u udrugi ne dijele dividende, ne dijeli se dobitak medju članove, niti se za obavljanje službe daje nagrada (osim neznatna nagrada blagajniku), već se cijeli čisti dobitak prinosi u pričuvnu glavnicu. Prema tome neograničeno jamstvo nalaže upravi udruge najveću opreznost, kojoj će se tim laglje moći udovoljiti, pošto ovdje nema težnje za dobitkom, niti gramze za osobnom koristi, što su baš jedina poticala na lakoumno poslovanje i vratolomne špekulacije.

Kad bi u seljačkim udrugama bilo samo ograničeno jamstvo, onda bi bilo kud i kamo više bojazni, da će udruga propasti. Kako rekoh, kod takovih udruga je uprava skuplja, te se mora davati nagrada onima, koji udrugom upravljaju, a ta se odmjeruje prema čistom dobitku. Za to će ovi gledati, da što veći čisti dobitak isprešaju i ne će se žacati praviti kojekakve poslove, a špekulacija uvući će se u udruge, koja će za ćudoredno njihovo djelovanje biti ubitačna. Onda pomisao, da u najgorem slučaju ne možeš puno — barem ne sve — izgubiti, učiniti će upravnike udruge lakoumnima.

Promotrimo li pitanje potrebe neograničenoga jamstva s ćudoredne strane, moramo i tuj doći do zaključka, da je neograničeno jamstvo neobhodna potreba i najčvršći stup, na kojem počivaju seljačke udruge Raiffeisenova načela.

Neograničenim jamstvom postizava se sloga i ljubav medju udrugarima — jer tamo stoje svi za jednoga i jedan za sve. Neograničeno jamstvo je most, koji spaja bogca s gavanom, ono je sredstvo, koje izgladjuje opreke ljudi.

Dakle, da uzmognu seljačke udruge postizavati onu ćudorednu svrhu, koja im je namijenjena, treba da su osnovane na neograničenom jamstvu.

Seljačke zadruge Raiffeisenova sustava osnovane su, da gospodarski i ćudoredno podignu seljački svijet. Njihovo poslovanje ima ići isključivo za tim ciljem, da pojedinac nema od zadruge nikakove neposredne koristi očekivati. Glavni temelj, na kom počivaju seljačke zadruge, je uzvišena zapovijed Božja: »ljubi bližnjega svoga, kao samoga sebe«.

Sa stanovišta ove zapovijedi mora se posmatrati čitavo uredjenje i poslovanje zadružno i prema toj zapovijedi imade se udesiti rad zadruge i njenih upravitelja.

Za to i je kod seljačkih zadruga Raiffeisenova sustava odredjeno, da su sve službe u zadruzi besplatne i začasne.

Sam Raiffeisen osnivajući prvu zadrugu ustanovio je u pravilima, da predsjednik zadruge i članovi ravnateljstva ne dobivaju nikakovu naplatu ni nagradu za svoj posao i trud, već jedino imaju pravo na naknadu gotovih izdataka, a sve to poglavito za to, da se besplatnim radom za svoje drugove pobudi smisao zajedinstva

i sloge. Obrazlaže to time, što je kod seljačkih zadruga posao i onako malen i jednostavan, pošto su zadruge ograničene na uski prostorni djelokrug. Ovo malo posla i vremena, što se zato potroši, može svatko dobru svoga bližnjega posvetiti. Već u prvim pravilima označuju se službe u zadruzi kao začasne, što isključuje svaku naplatu.

Ovo načelo je neuwiedski savez udruga još bolje i jasnije označio, te odredio, da se u savez mogu primiti samo one udruge, koje svojim članovima ravnateljstva ne daju nikakove nagrade za njihov trud.

I to je posvema u redu. Seljačke zadruge nastoje i imadu nastojati ljude odgojiti ćudoredno, odgojiti ih u požrtvovnoj kršćanskoj ljubavi napram svomu bližnjemu, pa kako onda može tko tražiti naplatu za ono malo posla, što ga u zadruzi imade? Svaki mora biti sretan, da može svomu bližnjemu pomoći i kakovu uslugu mu iskazati, a neka odmah ne traži, da se sve plati. Jer ako se plati, što si onda dobra učinio? Kakovu si sebi zaslugu stekao?

Časno je raditi za bližnjega svoga, ali ako ti se taj posao plati, onda ti nisi radio

za svoga bližnjega, već za sebe i radi te kukavne naplate. Ljubav naprama svomu bližnjemu zahtijeva, da se nešto čini, a ne samo govori, a zahtijeva, da se nešto čini radi bližnjega, a ne radi sebe. Seljačke zadruge vrše djelotvornu ljubav napram bližnjemu i u tim zadrugama ima svaki čovjek najbolju priliku da ispunja svetu i uzvišenu zadaću, koju mu je Hrist namijenio.

To je jedan i to najvažniji razlog, radi koga moraju sve službe u udrugi — izuzev službu blagajnika — biti besplatne.

Drugi je razlog slijedeći: Seljačke zadruge, kojima je svrha gospodarski unaprijediti seljaka, moraju biti u stanju seljaku što jeftinije zajmove davati. Zajmovi koje seljak danas može dobiti u novčanim zavodima očito su preskupi za njega, te će seljak moći uspješno napredovati samo onda, ako novac potrebit mu za njegovo gospodarstvo jeftino dobije.

Da pak uzmognu seljačke zadruge davati jeftinije zajmove, nego novčani zavodi, moraju troškovi uprave biti što neznatniji i manji. U velikim novčanim zavodima namješten je veliki broj činovnika, koji se svi moraju platiti, tu su dioničari, koji hoće, da im dionice nose korist, tu su članovi ravnateljstva i nadzornog odbora, koji hoće za svoj trud naplatu. To je sve u redu, jer je u velikim zavodima mnogo posla, ali za to mora dužnik ovakova zavoda plaćati veće kamate, da se to sve uzmogne pokriti. Kad bi ti svi troškovi otpali, mogli bi ljudi mnogo jeftinije novac dobivati. Seljačke zadruge dakle mogu baš zato, što nemaju nikakovih ili bar vrlo neznatnih upravnih troškova, davati seljaku jeftinije zajam, nego novčani zavodi.

Treći je napokon razlog besplatnim službama u udrugi u tom, što se udruga mora čuvati svake špekulacije i svakog pustolovnog poslovanja. Udruga mora raditi pošteno i ozbiljno ne gramzeći ni za kakvim dobitkom. Jer bude li u udrugi vrijedilo načelo: zgrnuti u što kraće vrijeme što više novaca, udruga će se upustit u svakojake poslove — možda čak i nečiste — a kod toga bi se moglo lako dogoditi, da udruga po zlu prodje. Ako bi članovi uprave dobivali nagradu za svoj posao, oni bi znali, da je ta nagrada u razmjeru s dobitkom udruge. Kako već ljudi jesu sebični, nastojali bi što veći dobitak

udrugi namaknuti, samo da oni mogu što veću nagradu brati. I tako bi se špekulaciji otvorila širom vrata udruge. A to bi bilo zlo. Kraj toga bi se u brzo zaboravilo na glavnu zadaću udruge: na njezinu ćudoredno-odgojnu stranu, a udruga bi prestala biti udrugom, već bi se pretvorila u prosto novčano poduzeće. Onda bismo bili ondje, gdje smo bili prije, nego što smo imali udruge.

Časna gospodo! Do mala razići ćete se diljem naše domovine, da budete učitelji i vodje našega naroda. Na Vama je u prvom redu, da našeg seljaka povedete na put, koji vodi do gospodarskog i ćudorednog usavršenja. Taj put sam Vam pokazao, podjite njim, a ja Vam jamčim, da uspjeh ne će izostati.

Nešto o organizacijama.

Predavao: **Dr. Eugen Lampé.**

Nema sumnje, da naš narod bez udrugarstva propada: To je prvo, na što moramo paziti. Drugo je onda to, da katoličke principe moramo uvesti u moderno društvo, jer ako to ne učinimo, naš će katolicizam bit tek historički monumenat bez ikakve vrijednosti za sadašnjost i za budućnost. Moderni je čovjek udario svojim putem, on je zaboravio na prve i glavne principe kršćanstva, na ljubav k Bogu i bližnjemu. Mi moramo hrabro stupati uz barjak, na kojemu su napisana ova načela, a opet se ova načela nigdje ljepše ne očituju i ne oživotvoruju, nego u Raiffeisenovim udrugama. Radeći prema ovim načelima radimo za princip Isusa Hrista, a tako ujedno možemo da moderno društvo postavimo na katoličke principe. Težak je to posao, ali radi kojega goder neuspjeha ne smijemo klonuti, jer ako ne uspijemo kod desetorice, uspjet ćemo na drugom mjestu kod

stotine. Svaka se škola mora platiti trudom i naporom. Kad nekoliko ljudi utvrdimo u katoličkim načelima, imat ćemo koga da postavimo vodjom naših organizacija.

Kad hoćemo, da blagoslovno radimo za narod u duhu katoličkih načela, moramo prije svega ići zatim, da ljude sakupimo oko sebe i stečemo njihovo povjerenje. Sva organizacija bazira na poštenju onoga, koji organizira. U koga ljudi ne imadu pouzdanja, nikada ne će provesti valjanu organizaciju. Mi organizatori moramo prije, nego kanimo raditi, biti ljudi, kojima je briga za dobro bližnjega ne na ustima, već u srcu, i na to valja polagati najveću važnost. U tome je pogledu naš uzgoj manjkav i slab, jer ne daje u srca onoga duha, koji je potreban, da možemo ljude oko sebe skupiti. Sadašnja inteligencija ne razumije naroda, a narod opet nju. Mi treba da iz ovih apstraktnih sfera, kamo nas je odveo uzgoj, sidjemo k narodnom mišljenju i da budemo, kako i jesmo, sinovi svoga naroda. Rad naše inteligencije u književnosti,

umjetnosti, politici itd. je našemu puku nerazumljiv. On se u čudu pita: što hoće ova gospoda? — Sve je apstraktno. Učimo se iz narodnoga života! Svjetske časti imamo da zabacimo: ljubav do narodnog dobra traži praktički smisao i osobnu požrtvovnost.

Ovo nije tako teška stvar. Već u školi bi morali nešto teorije u toj stvari naučiti. (U Ljubljani se drže socijalni kurzovi, koji su uz teoretičku stranu takodjer i praktički; ondješnji bogoslovi uče se knjigovodstvu, u čemu će onda druge poučavati.) Pogrješka je u naše gospode, što mnogo toga znadu, a kako se vodi knjigovodstvo, toga ne razumiju. Kod učenja ovakovih malih ali važnih stvari ne smije da nama zavlada sram.

Kad smo sami sebe izobrazili, tad možemo izobraziti i one, koje mislimo organizirati. Prvo i prvo od svega jest, da predobijemo srce naroda, jer ako nas puk ne ljubi, uzaludan je sav naš napor. Kad smo ovo postigli, onda idimo skupljati inteligenciju i naobraženije seljake, koji su voljni s nama stupiti u organizaciju. Najprije ih dakako valja u tome poslu pou-

čiti. Neka se nitko ne vara, da će samim suhoparnim pravilima osnovati i proširiti organizaciju; ne, već treba govoriti ovome, pa onome, bodriti na sve strane, navoditi praktične primjere iz života i u opće ići zatim, da sve korisne pouke svakome u glavi zasvijetle; kad on uvidi, da mislimo dobro i pošteno, bit će naš nepokolebivi pristaša. Dakle živa riječ je potrebna, a sama mrtva slova našega seljaka nikad ne će spasiti. Svake nedjelje treba govoriti narodu i često s njime občiti. Poslije sv. mise neka se održavaju pučke skupštine; nek bude prisutno samo nekoliko ljudi, već će misli ići od jednoga do drugoga.

Kad smo dobili nekoliko članova, dužnost nam ih je voditi. Svećenik neka pazi, da samo onda bude na čelu organizaciji, ako nema nijednoga sposobnoga svjetovnjaka. Vrlo je dobro, da si svećenik uzgoji valjane svjetovnjake. On neka ravna svojim duhom, a drugi neka budu odgovorni za samo ravnanje organizacije. (U Slovenskoj su mnogi svećenici na čelu organizacijama, jer nema sposobnih lajika; u svećenike se narod posvema pouzdaje. U Slovenskoj može samo svećenik da organizira narod.) Kad svećenik provodi organizaciju, ne gubi time ništa od svoga ugleda, On gubi svoj ugled onda, kad narod upozna, da i bez svećenika može lako živjeti i napredovati. Ako je svećenik izključen iz javnoga života i ako seljak u javnome životu ne treba svećenika, tad on malo po malo i istu crkvu ostavlja. Ako pak narod upozna, da se po načelima kršćanske religije dade lijepo i uredno živjeti, i da ova načela propovijeda svećenik, onda će on u njemu gledati svoga dobrotvora i bit će mu odan i vjeran i u stvarima čisto vjerskim. Pogledajmo Francusku! Ondje su svećenici i redovnici bili, što se tiče svećeničkoga i redovničkoga života, upravo izvrsni, ali zaboraviše, da je svećeniku mjesto i u gospodarskom i političkom životu; jer su na ovo zaboravili, zaboravio je narod na njih.

Nadalje valja misliti na to, da je temelj naših organizacija kršćanstvo. Moderni se svijet osniva na egoizmu. I liberalizam nije ništa drugo, nego moderni nazor, koji ne pazi na ukupnost čovječanstva. Liberalizam uvijek podupire kapitalizam. Kapitalizam, da podigne

sebe, uništuje druge ljude. I stoga baš mora svaki kapitalista da bude liberalac. Kršćanstvo pak ne uništuje individualitet, nego se brine za sve. Ono ne žrtvuje individuum, kojemu pohlepnomu društvu, a opet nije ni protiv društva. Po ovome je nazoru cijelo društvo kao obitelj, koja ne može biti zadovoljna, ako je samo jedan njezin član nevoljan. U našim se udrugama najljepše opažaju kršćanski nazori. U Slovenskoj je liberalizam sjajno propao; narod ga je upoznao i sad više lihvari ondje nemaju nikakvoga posla. Sa seljakom moramo biti strpljivi, kad uvadjamo organizacije. On nema smisla za organizacije; tome je kriva država i nazori modernih ljudi. Treba ih uzgojiti. Moramo širiti kršćansko-gospodarsku misiju.

Kod udruživanja valja započimati s Raiffeisenovkama. Raiffeisenovka odstranjuje prvo i najveće zlo u današnjem gospodarskom životu, a to je nevaljali gospodarski kredit. Seljak mora dobiti kredit, kad treba novaca; a što je novac zagospodovao svijetom, tome mi nijesmo krivi i tome nema lijeka. Danas se sve bazira na špekulaciji. Poljodjelski prihodi nemaju vrijednost po svojoj naravi, nego samo, u koliko odgovaraju novčanoj vrijednosti. Danas je moguće pomoći samo u novcu. Trgovac, koji ima novac u rukama, lako kupuje blago svake vrsti, a kod izmjene blaga s novcem ima on dobitak, dok seljak, u čijim je rukama blago, nema nikakve dobiti. Novac je postao krv u tijelu čovječanstva i ova krv kola tako, da jedan ima mnogo ove krvi (novca), a drugi ništa. Tko nema novaca, badava mu sve ostalo; seljak ima marve, oranica, livada itd., ali mu sve ovo kod poreza ne vrijedi ništa, jer porez valja dati u novcu.

Dosad nije mogao seljak doći do novca, nego ako je išao k bezdušnom lihvaru, koji mu je uzajmio novac — uz strašne kamate. Seljak je morao pristati na velike kamate, a lihvar ga onda ima u šakama. Upravo ovim putem došlo je moderno ropstvo, koje je kud i kamo gore od prijašnjeg, jer proti ovome ropstvu nitko ništa ne radi, Država se brine za red, ali nema smisla za ukinuće modernog nesnosnog ropstva. Čitav državni aparat nije u današnje doba ništa drugo, nego aparat,

koji davi siromaka na korist kapitalizma. Ova je pojava sasvim nenaravna, koja se dade izliječiti uvedenjem kredita. Siromasima se mora pomoći. Siromasi neka budu jednakopravni s velikim kapitalizmom: Što ne može jedan, može njih stotina. Tisuća malenih kapitalista može više, nego jedan veliki. Treba samo dati način, kako bi mali kapitalist došao do novaca, što do sada nije bilo moguće, pa će i on već napredovati. Ako je dosad i došao do novaca, pao je u ruke bezdušnih lihvara, te je tim načinom novac bio skup. Više puta dodje do suda, parbeni troškovi su skupi, i tako biva, da vjerovnik, umjesto da svoga dužnika materijalno potpomogne, da ga upravo upropasti.

Ovdje pomaže seljačka udruga. Seljačke udruge ne poznadu samo marvu, vrijednost kuće, novca itd., nego i vrijednost čovjeka. Naši novčani zavodi ne brinu se za kredit (osobni), već idu samo za većim dobitkom. Onaj gospodarski sistem, koji ne pozna čovječjeg poštenja, jest potpuno materijalistički. Mi pak kao pristaše kršćanske misli slijedit ćemo samo misao udruge u

gospodarskom životu, a priznat ćemo se njezinim pristašama, ako budemo držali do osobnoga kredita. Na svome čovječjem poštenju baziraju naše reiffeisenovke, i one baš na osnovi čovječjega poštenja lijepo uspijevaju. Mi smo u Slovenskoj u tom pogledu stekli lijepo iskustvo. Naše udruge nijesu ništa izgubile. Milijuni su došli u promet, a prije su kod seljaka ležali bez ikakve koristi. U Kranjskoj su seljaci uzeli novac iz štedionica i metnuli ga u naše udruge. Mi na osnovi osobnog kredita lijepo uspijevamo, jer je seljak najpošteniji čovjek na tom svijetu. Ovakovo poštenje badava tražimo kod drugih staleža. Dok seljak osjeća i radi po načelima kršćanske religije, dotle se ne treba bojati za njegovo poštenje. Putem organizacije diže se inteligentnost seljaka. On, koji je prije mislio samo na sebe na svoga vola itd., on se u društvu osjeća jačim, a kad pravo upozna svoje dostojanstvo, željet će, da se još više digne. I baš udrugarstvo uči seljaka, da se prihvati knjige, jer vidi, da za veću naobrazbu, koju danas apsolutno mora imati, treba i knjigu uzeti u ruke i čitati. Dosad seljak nije mario za knjigu, prem

da ima sva sila časopisa, koji ga upućuju boljemu gospodarenju. Zadružnim načinom može seljak valjano napredovati. On vidi, da je moderni svijet daleko pred njim, pak da će ga udušiti, ne bude li se ganuo. A opet nitko ne može dati tako jak poticaj kao društvo. U udrugi mu je olakšan posao i kod gospodarenja. On dobije jeftino i sigurno dobro sjeme, strojeve, a da ipak ne treba kupiti strojeve. Ovako se može inteligencija seljaka dići u jednoj godini više, nego u 100 godina po prijašnjem radu.

Udrugarstvo uz materijalni boljak diže i moral. Poznato je, da je skrajnji individualizam najbolja podloga nemoralu, jer on ne zna, da je vezan uz druge ljude i da im mora davati dobar primjer. Nemoralni narodi propadaju, jer nemaju smisla za ljubav k bližnjemu, za skupnost: oni postaju pogani, koji se brinu samo za svoje »zlatno tele«. Seljak u društvu s drugima dobiva moralni temelj, po kojemu drukčije sudi sada u udrugi, nego je to činio prije. Mi smo obitelj, a u toj obitelji ne smijemo gledati, da samo nama bude dobro, a drugima kako tako. Ako su naši pretšasnici ovako radili, ne smijemo zato

mi, budući da u takvom radu ne vidimo ništa, nego propast ljudskoga društva.

Organizirani ljudi postaju sposobni i za veće organizacije; oni imadu pravi pojam o općini i postaju najbolji njeni vodići i najbolji narodnjaci. Apstraktna narodna misao, koja bazira samo na skupnosti jezika, nije sposobna, da ih sve skupa sveže u zajednički rad. Ova misao treba da dobije pomoći, da se napuni, jer je sama sobom prazna. Ima ljudi, koji su oduševljeni narodnjaci, a ipak rade protiv svoga naroda.

Narod valja naučiti, da radi zajednički za skupno blagostanje, i koji ovako uče svoj narod, ti su njegovi najbolji prijatelji.

Uopće vidimo, da seljak po udrugama postaje bolji, i mi treba da na tom polju radimo, pak ćemo sve ostale preteći. — Prije nekoliko vremena razgovarao sam s jednim njemačkim politikom iz Westfalske. Pripovijedao mi je, da ondje u rudokopima rade i mnogi Hrvati i Slovenci, koje meću k najtežim poslovima. Nijemci su organizirani i zato krasno uspijevaju. Plaću imadu veću od naših radnika, kojih i ne će da uzmu k sebi u organizaciju, bu-

dući da za to ne imaju smisla. Sad su naši radnici u velikoj stisci, jer ih misle odanle otjerati, jer su naši radnici njemačkima na štetu, budući da rade i za malu plaću. Pomanjkanje smisla za organizaciju tjera naše ljude u tudjinu, a Madžar i Židov živi na našemu zemljištu bolje, nego bubreg u loju. A koliko je kod nas neobradjenoga zemljišta, koje bi naš čovjek s pomoću udruga mogao lijepo obradjivati?

Ovakove žalosne činjenice nas uče, da su prazne one lijepe pjesme, koje nas hvale i slave, da smo najbolji i najprvi narod na svijetu; njima ne smijemo sve vjerovati. Učiti i raditi, i opet učiti i raditi, to neka je prva briga, jer treba dobro zasukati rukave, da bar donekle dostignemo one narode, koji su u kulturi čitavo stoljeće pred nama. U nama i u čitavome narodu mora da bude budna svijest, da možemo i moramo napredovati, samo neka je rad naš zaodjeti poniznošću. Ne smijemo samo uživati u našoj slavnoj heroičkoj prošlosti, već moramo da gledamo i u budućnost, da nam možda uslijed naše nepazljivosti i djetinjarije ne bude gorka. Za budućnost

se možemo osigurati jedino udružnim putem, kako nam to i iskustvo nepobitno dokazuje. Kad nemamo velikih i požrtvovnih kapitalista, moramo ih umjetnim načinom nadomjestiti. — U Ljubljani je revizijski savez. U Austriji postoji zakon, po kojemu mora svaki savez biti članom velikog saveza: manji savezi su pod nadzorom velikoga saveza, koji ima svoje revizore, koji svake ili barem svake druge godine moraju obaviti reviziju. Ljudi sami nijesu dosta uvježbani, pak je zato potrebno, da se njihov rad nadgleda i da se eventualne pogrješke isprave.

U Ljubljani postoji i »Zadružna sveza«, kojoj je podvržena gospodarska sveza. Medju članovima u konsumnom posrednom prometu bijaše svega 11 milijuna kruna. Ovakova sveza ne smije ići za dobitkom, nego samo za pokrićem troškova. Konsumna društva u Kranjskoj najbolje uspijevaju ondje, gdje su organizacije tvorničkih i strukovnih radnika. S konsumnim udrugama početi organizaciju nije probitačno; ove mogu uspijevati samo ondje, gdje je udružna svijest dobro razvijena. Gdje nema ove zadružne svijesti,

ondje narod slabo mari za konsumne udruge, i onda može doći nevolja. U Hrvatskoj bi bilo dobro podići koji konsumni dućan tek ondje, gdje ima mnogo lihvara, no zato se traži, da imademo trgovački uvježbana čovjeka. Ovoga opet treba dobro platiti, jer badava nikako ne će ići. Za svaku sigurnost počnimo uvijek sa raiffeisenovkama, a onda osnivajmo udruge za nabavu gospodarskih potrepština i to na veliko; isto tako moramo osnivati udruge za eksport na veliko.

Kad smo osnovali raiffeisenovke, onda će i sami seljaci ići za time, da osnuju udrugu, s pomoću koje bi dobro prodavali svoje produkte. U Slovenskoj su ovakove udruge eksportirale u vrijednosti od 600.000 kruna. Naši ljudi sada misle na dizanje poljodjelstva. Kasnije će se baviti voćarstvom, mljekarstvom itd. Tako se lijepo racijonalno gospodari i narod krasno uspijeva. Mi smo počeli već i s kućnom industrijom, koja je u Kranjskoj dosta raširena. No na nju ne možemo mnogo računati, barem ne za sada, jer ne mogu da izdrže konkurenciju tvornica. I ovakovu kućnu industriju moguće je spasiti zadruž-

nim putem. U jednom su mjestu naši ljudi dugo vremena bili kovači, a kovali su čavle. Budući da radi silne konkurencije tvornica nijesu mogli svoje proizvode prodavati, bili su se posve pociganili. Mi smo uveli i kod njih kućnu industriju, oni su se organizirali, tako su se podigli. Njihovi čavli su dobro izradjeni i upotrebljavaju ih kod željeznica. Oni imadu već svoj fond. U dvije godine dobili su 30.000 kruna, pa će sada nabaviti nove strojeve, da uzmognu bolje i brže raditi.

U Hrvatskoj bi bilo zgodno, da se lončari organiziraju; isto tako bi bilo ovo dobro za tkalce.

V r s t e o r g a n i z a c i j e. Stojimo pred časom, kad se cijelo ljudsko društvo hoće da razdijeli u dvije stranke: u k r š ć a n s k u i p r o t u k r š ć a n s k u. Danas još ima stranaka više, nego na ruci prsti; tkogod hoće da postigne političku važnost, osniva novu stranku. Ovakav pojav nalazimo kod Rimljana i kod Grka u vrijeme njihove rascjepkanosti, u vrijeme njihova rasula. Protiv rascjepkanosti današnjega modernoga društva moramo svom snagom ustati, te naglašivati zajednicu, a ovim ćemo putem doći dotle, da

ćemo imati 2 tabora, kršćanski i protukršćanski. Oba ova tabora budu demokratska. Vrijeme apsolutizma, kad je riječ kraljeva bila zakon, otišlo je. I u Austriji opažamo silnu promjenu. Iza parlamentarizma došla je reakcija. Poslije opet vidimo parlamenat složen po kurialnom sistemu sve do godine 1906. Tad je došla zadnja etapa, etapa općega, tajnoga izbornoga prava glasovanja. Opće izborno pravo će pobijediti u svim državama, a koja ga vlada ne će htjeti prigrliti, propast će. Francuzi su u tome pogriješili. Gambeta i ostali ateisti su radili s pomoću ove ideje i time ostvarili bezbožne politike. To je Austriju opametilo; ovdje se je kršćanska stranka postavila na vodstvo, a ne ide protiv demokracije. Ovakav rad jest dobar za katolike, i mi ćemo ovakovim radom spasiti Crkvu i domovinu; drugačije ode sve po zlu. Osim toga nalazimo još i danas l i b e r a l n o - e g o i s t i č k i k a p i t a l i z a m, kome stoje na čelu Ž i d o v i. Uzrokom su mu političke tvorbe. Židovi i njima slični ljudi znadu, da će se ljudsko društvo razdijeliti u 2 razreda. Oni podupiru socijalne demokrate, jer su neprijatelji kršćanstva;

tako su i u Austriji socijalni demokrate osilili baš s pomoću liberalno-židovskoga kapitalizma, koji im je dao više tisuća kruna za izborni fond. — Socijalni demokrate postadoše nakon zadnjih izbora prijateljima Beckova kabineta; protivnici vlade i države šutjeli su i šute u parlamentu, a to zato, što ih je država poslušala, da se uvede opće izborno pravo glasovanja. Ako sada kršćanske stranke ne budu pametne i ako ne izadju s demokratičkim idejama i ne osvoje mase puka, mase seljaštva i tvorničkoga radništva, ako to ne učine, sve ovo će se protiv njih dići.

Kakovo stanovište da uzme svećenik s obzirom na sve ovo? Na to odgovaramo ovako: p r v a i g l a v n a s t v a r j e s t, d a s v e ć e n s t v o m e d j u s o b o m b u d e s l o ž n o. Moderni svijet hoće reformaciju; nju hoće socijalni demokrati, anarhisti, a hoćemo je i mi kršćanski socijali; svi ovi idu za reformacijom, ali svaki na svoj način. Jedni hoće, da ova reformacija bazira na radikalnom materijalističkom stajalištu, a kršćanski socijalizam hoće, da se ta reformacija temelji na kršćanskim principima. S obzirom dakle

na tu reformaciju imademo dvije velike protivne armade, koje se za ostvarenje i provedbu svojih načela ne žacaju ni najtežih žrtava. U toj borbi mora se najprije samo svećenstvo popraviti i složiti takodjer s lajicima; najprije neka provede reformaciju na sebi samome, a onda nek svojim primjerom prednjači, da ne bi možda tko rekao: »medice, cura te ipsum«. U tom pogledu neka mladi bogoslovi imadu pred očima veliki cilj, kojemu se posvećuju, — spasenje čovječanstva sa demokratičkom organizacijom. Neka ne skreću ni lijevo ni desno, neka puštaju stramputice raznih stranaka u miru; naša je zadaća »omnia restaurare in Christo«. U tome poslu neka budu svećenici kao sluge svome narodu, nek mu u svemu pomažu i neka ne viču na one, koji bilo s kojega uzroka ne mogu da ga razumiju. Koji od onih, što nas slušaju, imadu dobru i pravu volju, slijedit će nas i mi ćemo uspjeti.

Za ovaj su rad nadalje zgodne svećeničke konferencije. Koji od njih imadu volju za rad, neka se dogovore i načine zajednički program svoga rada. U

ljubljanskoj biskupiji imade ovakovih konferencija u godini dana sva sila. U pokrajinama biskupije drže svećenici ovakove sjednice redovito svaka dva mjeseca: Tu se rješavaju razna socijalna pitanja; tako dolazi pitanje općinskih izbora, onda onih za zemaljski sabor i carevinsko vijeće; ili se osnivaju seljačke udruge pak se svećenici medjusobno potpomažu. Ovako svaki svećenik ima u svojem susjedu dobroga pomoćnika. Ova lijepa sloga medju svećenicima jako povoljno utječe i na slogu medju samim pukom.

Osim ovih manjih konferencija ima i većih, gdje su zastupane provincije cijele biskupije, a ima i takovih, gdje je zastupan sav slovenski narod, a to su katolički sastanci. I ovi su potrebni, jer samo u velikom broju možemo se nadati uspjehu. Kada medju svećenstvom vlada ovakova sloga, onda neka slobodno izadje pred narod i slobodno mu se nadati uspjehu, samo neka i opet zapamti, da ne smije nikada zaboraviti na onu zlatnu rečenicu Pavlovu: »Omnibus omnia factus sum«. Svećenstvo se ne smije stidjeti rada, kao što se ni sv. Pavao nije stidio, koji je radio i te kakvom marlji-

vošću i ustrajnošću, samo ako je vidio, da time može pomoći bližnjemu. — U Francuskoj su svećenici bili previsoki i apstraktni za puk, pa eto što im se dogodilo! Nijesu organizovali ni seljaka ni radnika, pa sad moraju sami raditi, jedan kao slikar, drugi kao kemik itd. Rad nije sramota, već čast za čovjeka; kršćanstvo je rad uzdiglo do visoke kreposti, a sužanjstvo otpravilo, pak sada poziva i nas, da radimo i idemo medju puk i organiziramo ga.

Kakova da bude organizacija? Prvo, što je potrebno, jest, da dobijemo mladež, jer stare teško da ćemo predobiti. Kad već predobijemo nečija srca, moramo nastojati, da ih ne izgubimo. Osim toga valja da gledamo, kako ćemo dobiti novu valjanu generaciju, koja će biti vjerna, kršćanskim načelima. Danas naša mladež jako rado pristaje za slobodoumnim idejama, ne voli raditi (napose seljačkoj omladini smrdi težak posao), idu u Ameriku, ondje mnogi ode po zlu, a koji ostaju kod kuće, ne vole živjeti i raditi po kršćanskom moralu.

Svećeniku je sveta dužnost, da nastoji ove pogrješke ukloniti; on treba da mladež kršćanski uzorno odgaja, a za to neka upotrijebi valjana prosvjetna društva. Što radi danas mladić, kada ostavi školu? Mnogi i mnogi mladić polazi krčme, nedopuštene zabave, ženi se prije reda i to ne stupa u ženidbeni stalež po Crkvi, već se služi civilnom ženidbom.

U ovo doba kipe prirodni nagoni najžešćom snagom, i u tome baš času treba svećenik da ovakova mladića spasi. Dade se i u tome pogledu mnogo dobra postići, samo treba znati mladića privezati uz dobro; u protivnom će slučaju svom dušom prigrliti zlo. Ako mladića dobijemo za dobru stvar, bit će on njezin najbolji agitator. (Tako na pr. u Štajerskoj najbolje rade za katoličku stranku baš mladići. Višeput se dogodi, da je sin kojega staroga okorjeloga liberalca najoduševljeniji propagator kršćanskih ideja). Ne traži se za ovakova prosvjetna društva Bog zna kolika učenost; više je potreban oprez i valjana taktika; treba da s mladićem lijepo razgovaramo, da mu dajemo korisne savjete i da mu — kad je zgodno i potrebno — priredimo dobro i čedno veselje.

Svake nedjelje treba urediti sastanak. Kad polaze iz crkve, neka ne idu u gostione, već u društvo (prosvjetno); ondje im treba dati dobro štivo, dakako poučno i zabavno. Pojedinac mladić neka dobiva štivo prema svojim godinama, jer nije sve za svakoga. U Slovenskoj je štivo razdijeljeno u troje; a prema tome i knjižnice u troje. U knjižnicama 1. ima takova štiva, koje se daje mladićima i u opće cijelome puku. Prema trovrsnom razdijeljenju knjižnice imadu i kataloge, po kojima znade svatko, što je za njega, a što nije. Osim toga kad tko pročita koju knjigu, ako još nije bila kritizovana, kritizuje ju on i tako mladić, kad uzme knjigu u ruke, znade sve bez truda, što u toj knjizi valja, a što ne valja. Zatim imade 2. u ovakovim knjižnicama i takovih djela, koja su samo za inteligenciju; ove su knjige specijalizovane. U katalozima su popisana 3. i takova djela, koja su slabo moralna, pak ih s toga i nema u knjižnici, a mladež se onda s njima ne kvari.

Knjižničar neka bude najinteligentniji mladić, i sad ga neka svećenik pusti na miru. On vidi, da mi imademo u nj povjerenje i zato će, da to povjerenje sačuva,

svim mladenačkim žarom poraditi oko točnoga reda u knjižnici. On će čitavu nedjelju od jutra do mraka prosjedjeti, samo da bude svima na uslugu. Uopće neka drugi rade u knjižnici, a svećenik neka samo nadgleda, da ide sve dobrim putem. Predsjednik valja da bude takodjer seljak. Tako neka nastoji svećenik raditi, da si steče vjernih suradnika. Ovi ljudi osjećaju odgovornost, oni misle, da moraju raditi što i svećenik, pak mu zato najrevnije pomažu. To je, što treba reći glede knjižnice.

No knjiga je mrtvo slovo, pa da bolje zadojimo puk kršćanskim načelima, treba da i govorimo, da d r ž i m o p r e d a v a n j a.

U Slovenskoj se drže predavanja svake nedjelje, a drže ih svećenici; jedanput drži predavanje župnik, drugi puta kapelan itd. A da ne bude dosadno uvijek iste govornike slušati, stoje predavači ovoga mjesta u savezu s ostalim društvima za predavanja, koja svoje govornike šalju u razna mjesta, da ondje drže predavanja; tako može jedan predavatelj u raznim mjestima u razno vrijeme govoriti o jednoj te istoj stvari.

Kod predavanja moraju svećenici paziti, da ne upadaju u običnu pogriješku, naime, da hoće sami sva predavanja govoriti; zašto ne bismo kojemu sposobnomu čovjeku prepustili koje predavanje, kad znademo, da je kršćanin i da ima ista načela kao i mi? Ovo jako dobro djeluje, jer 1. ljudima nije dosadno slušati uvijek istoga govornika, a 2. neka se ljudi vježbaju; ta treba nam agitatora! Eno, kod socijaldemokrata ima toliko dobrih govornika, koji osvajaju masu, a kod nas ih je malo. Ovo se mora okrenuti, te mjesto da oni viču, vičimo mi!

Veća društva imadu i svoje govorničke vježbe. Najprije mora mladić deklamovati kratku pjesmu i za početak uplesti samo neke geste, pravilno i glasno govoriti i paziti na držanje tijela, da ne izgleda poput neistesanoga panja. Iza toga govori svaki o onome, u što je najbolje upućen. Koji znade dosta o voćarstvu, neka o tome govori; koji je krojački pomoćnik, neka govori o organizaciji krojačkih pomoćnika itd. Kako će govoriti, to je njegova stvar; drugi pak slušaju i ispravljaju ga. Tako će se malo po malo i tome priučiti.

Istim energičnim postupkom učimo ljude vodjenju narodnih (pučkih) skupština. Ko je sazvao skupštinu, neka uzme jednoga od prisutnih, koji mora otvoriti skupštinu; ne će to biti u prvi mah savršeno, ali će dotičnik dobiti volju, kuražu, a to je za početak mnogo. Tako je moguće poučiti ljude, da u kršćanskom radu znadu biti vodje. Isto tako valja urediti cijelu skupštinu. Izabere se predsjednik, tajnik itd., pak se onda javljaju govornici jedan za drugim. Sami učesnici debatiraju medjusobno, a u slučaju, da debatiranje ne bi bilo korektno i protiv najobičnijih parlamentarnih pravila, treba im pogriješku ispraviti i uputiti u pravilan tok skupštine. Ne smijemo stvar činiti težom, nego u istinu jest; treba imati ljubavi za dobru stvar i u radu strpljivosti pa će već biti dobro.

Uz ove stvari treba da u mladiću probudimo i gojimo pravo estetsko shvaćanje, kojega je slabo moći naći medju narodom. Današnja narodna poezija nema ni iz daleka onoliko pravog estetskog ukusa, koliko ga je imala stara narodna poezija. Da uzmognemo u mladiću uzbuditi pravi estetski ukus, valja mu

dati zdravu literaturu u ruke, obdržavati lijepa dramatska prikazivanja; ovakova prikazivanja narod osobito voli, te se od dohodaka može društvo fundirati. Svako društvo zbog uzbudjenja estetskog ukusa treba da imade svoj pjevački zbor, koji mlade ljude osobito privlači. Kad imademo puno ovakovih pjevačkih društava, onda smo prisilili samoga komponistu, da sklada pjesme u kršćanskom duhu, jer drugačije ne može da ih proda. Tako će i komponista raditi moralno, a to znači mnogo. Isto tako bit će i literatura pisana u boljemu duhu, ako literat hoće, da iz svoga literarnoga rada izvuče kakovu korist. Ako dakle mase organiziramo u kršćanskom smislu, morat će se prema njoj i sve drugo urediti.

Ne smijemo da pustimo s vida jošte jednu važnu instituciju — sokolstvo. Ono samo sobom nije zlo, budući da mu je svrha — ako i ne jedina — da ojača tijelo. No sokolaši su danas agitatori zlih modernih ideja; medju agitatorima ističu se najviše mladići, koje vuče medju sokolaše njihova lijepa odora i drugo koješta. U Slovenskoj su brzo opazili vrijednost protuakcije, pak su ustrojena sokolaška

društva na kršćanskom temelju, koja danas već imadu više i boljih članova, nego stara liberalna sokolaška društva.

Svaka naša organizacija, ako je postigla lijepe uspjehe, počela je s malenim radom u narodu. Kad hoćemo kakvu ideju unijeti medju narod, onda govornik jednostavno neka oglasi narodu, da će mu o tome i tome govoriti. Kad drži govor, sve ga pozorno sluša i promišlja o onom, što je rečeno, tad ga zamole, da dodje jošte jednom; ovaj puta ih opet oduševi, dodje po treći puta i on ima narod u svojim rukama. Kada dakle osnivamo bilo koje gospodarsko društvo, moramo ljude naobraziti, jer će inače propasti. U ovakovim društvima dobro rade oni, koji kod osnivanja ovakovih društava promatraju talente pojedinaca, te tako mogu otkriti mnogi talenat i omogućiti mu izobrazbu, koji bi inače za vazda ugasnuo.

Nešto o Raiffeisenovkama.

Seljačke udruge po Raiffeisenovu sustavu djeluju svuda blagotvorno. U Slovenskoj su godine 1907. sve seljačke udruge imale 80.000 članova (slovom osamdeset hiljada); to je

v e ć s a m p o s e b i o g r o m a n b r o j, a m n o g o v e ć i m u k a z u j e n a m s e, a k o p r o m i s l i m o, d a s a v s l o v e n s k i n a r o d i m a t e k 1 m i l i j u n i p o l d u š a, i da su u ovom golemom broju uračunani samo gospodari, a gdje su jošte drugi ukućani, njih po 5—6! U godini 1906. imali su seljaci u ovim seljačkim udrugama 130.051.000 (stotinu trideset milijuna i pedeset i jednu tisuću) kruna uloženoga novca, koji je u istoj godini imao čistoga dobitka 278.520 (dvije stotine sedamdeset i osam tisuća i pet stotina dvadeset) kruna, koji je bio isplaćen narodu.

U rad naših organizacija ugledaše se dalmatinski Hrvati, gdje su u tome poslu najrevniji dalmatinski fratri, koje narod najvećma voli. Rad organizacija sprječavaju najviše lihvari, medju kojima se ističu Talijani, premda se i medju Hrvatima nadje po koji lihvar. Za ovo dostatan je jedan primjer. Kad medju dalmatinskim pučanstvom zavlada glad, prva je briga sirotinji, da od slovenskih organizacija dobije dobro jeftino brašno. No lihvari nastoje, kako ovo brašno ne bi došlo u ruke sirotinje, pa se dogodilo, da su nagovorili kapetana, da nije pustio, da se žito s ladja istovari na dalmatinsku obalu. Tako sirotinja slabije brašno skuplje plaća. No pravda mora pobijediti, te kako smo mogli svladati neprijatelje puka u Koruškoj i Štajerskoj, tako se uzdajemo u Boga, da će ovih i iz Dalmacije nestati.

Iskustvo nam nesumnjivo govori, da su Raiffeisenovke najbolje za liječenje velikih narodnih rana. One ne samo da podižu gospodarstvo, već potpomažu i moral i to u velikoj mjeri. Po Raiffeisenovkama smo dobili ljude, koji su izobraženi i koji su naši takodjer po svome srcu.

Opće seljačke udruge (dosada ih bilo 95) i mljekarske udruge (dosada ih bilo 54) donijele su lijepe dohotke. Mljekarske udruge prodaju mlijeka na milijune litara u Trstu i na Rijeci; ljudi nijesu imali ni pojma o sirarstvu i mljekarstvu u opće, te koju korist iz njega mogu dobiti, dok nije bilo mljekarskih udruga. U Slovenskoj imade već i vinogradarskih udruga, uljarskih, udruga za željezni obrt, za gradnju radničkih stanova. Poznata je činjenica, da radništvo imade slabe stanove, osobito u velikim gradovima, kao i ta, da su baš neuredjeni stanovi uzrokom — ne jedinim doduše — nemoralnosti. Zato smo se i

pobrinuli, da im pribavimo bolje stanove. Postoje i uspijevaju još i druge razne udruge, tako klesarske, stolarske, mostovne, sitarske, eksportne itd. U čitavoj Austriji nema takova poduzeća, kakovo je sitarsko u Kranjskoj. Sita iz Slovenske polaze u Ameriku, Dansku, Švedsku itd. Ovu sitarsku udrugu osnovao je jedan kapelan; za Kranjskom povela se i Tirolska, gdje je takodjer po nekome kapelanu osnovana.

Ima u Slovenskoj i p i n t a r s k i h i tesarskih udruga. Zeljarska udruga, koja lijepo napreduje, daje najbolje zelje u Austriji. Postoji ondje i udruga, koja se brine za plemenitu pasminu; u tu svrhu nabavlja bikove plemenite pasmine. U opće svaka se stvar dade preko udruga lijepo urediti i veliku se korist iz nje može izvući, samo ako su ljudi sposobni za udruženje. Budući da naše zadruge (udruge) dobavljaju i daju dobru robu uz pravedne cijene, te s njima mnogi rado trguju; tako na pr. mornarica u Pulju nabavlja mnoge stvari direktno od naših udruga.

Ovim smo putem gospodarstvo i ćudoredje postavili na solidne temelje, a ukinuli smo lihvarstvo.

O r g a n i z a c i j a o b r t n o g a s t a l e ž a. Mala je industrija (mali obrt) na smrt osudjena. Tvornice rade, ali mali obrt strada. Neki obrt će izginuti, ali mi ne možemo pomoći. Mi se moramo brinuti, da cijeli obrtni stalež spasimo, jer ako ovaj izgine, imademo onda na jednoj strani milijunaše, a na drugoj proletarce.

Da se zaprijeći rasap obrtničkoga staleža, t r e b a o r g a n i z i r a t i m a j s t o r e. Za sad, dok je svaki majstor za sebe, vlada pojedinim majstorima publika, jer se boje zamjeriti ovome i onome, a kad se organiziraju, bit će ova bojazan bez temelja. Zato su austrijski kršćanski socijali dobro uradili, što su organizirali majstore, koji su onda postali najtvrdjim temeljem kršćanske stranke. Tako su kršćanski socijali izvojštiv pobjedu nad socijalnim demokratima, spasili mnogo maloobrtnika.

Kod organizacija majstora gledajmo, da organiziramo majstore katoličke misli.

Organizirati majstore moramo već i s toga, da ih zaštitimo od bojkotiranja sa strane radnika. Ovaj terorizam moraju sami majstori ukloniti, i to tako, da se s t r u k o v n o u j e d i n e; ako nema ovakove organizacije, može tko ljuto nastra-

dati. Tako su se u Ljubljani socijalni demokrati uredili u razne struke, a oni gospodari (majstori), kojih u ovim nije bilo, nijesu mogli da ovima konkuriraju.

Kaošto majstori, tako se moraju organizirati i o b r t n i p o m o ć n i c i, i to tako, da se organiziraju prema svojim strukama. Uzorna organizacija pomoćnika opstoji u Kölnu. Uz strukovni posao brinu se ovakove organizacije za opskrbu pomoćnika i posreduju kod primanja u službu. Ovako je majstoru olakšan posao, kad hoće da si odabere pomoćnika, koji se s njime može slagati.

Na organizaciju š e g r t a se slabo misli. Kad šegrtima zavladaju socijaldemokratične misli, onda se oni uzobijeste, stavljaju gospodarima velike zahtjeve i onda štrajkuju. Ovi podupiru kapitalizam, a to možemo zapriječti valjanom organizacijom.

U današnje je vrijeme najvažnija svakako o r g a n i z a c i j a r a d n i š t v a. Ono terorizuje čitavo ljudsko društvo. Ima ga od dan u dan sve više. Ako se još bolje razvije veliki kapitalizam, onda će doći vrijeme, kad će svi, koji ne budu kapitalisti, biti sluge i robovi. Budući pak, da je

najuspješnije sredstvo protiv sve više rastućega kapitalizma organizacija radništva, to je i pitanje radničke organizacije od prevelike znamenitosti, te se njime mora i svećenik da pozabavi.

Organizacija pak radništva je teška svakome onome svećeniku, koji se boji puka, a onaj, koji voli svoj radni narod, imat će krasnih uspjeha.

Radnička se organizacija razvija u k r š ć a n s k o m i s o c i j a l d e m o k r a t s k o m s m i s l u. Organizirati možemo dvojakim putem: p o l i t i č k i m i n a o b r a z o v n i m d r u š t v i m a. U radničkim društvima može biti svećenik predsjednikom, tajnikom itd. Da mu posao bude išao od ruke, valja da predaje o svemu, što današnje doba traži od radnikâ (o socijaldemokratizmu, o Marksovoj teoriji, apologetična predavanja itd.)

Radnici se moraju udružiti takodjer u s t r u k o v n a d r u š t v a, kamo se svećenik ne smije pačati; radnici se nek udruže svaki prema svojoj struci, i na to valja osobito dobro paziti. Svećenik neka drži praktična predavanja, a onda neka prepusti radnicima samima, da se strukovno organiziraju i da rade za svoju pravicu.

Politička društva, u koja organiziramo radnike, ne smiju biti pomiješana sa strukovnim društvima. Radnik je na političkom polju sasvim slobodan, pak kada smo ga strukovno organizirali, pustimo ga, da se svaki prema svojoj uvidjavnosti izjavi solidarnim s ovim ili onim; radnik neka je u tome slobodan, i kad je strukovno organiziran, samostalan je. I ovakove samostalne ljude treba naša Crkva, ovakovi tek mogu samostalno misliti i raditi za dobro Crkve, U ovakove se radnike možemo pouzdati, i ako im zahtjevi, koje će tražiti zbog poboljšanja svoga stanja, ne budu uvijek posve opravdani, ipak ih možemo shvatiti, jer su dosada strašno izmučeni. Dajmo radniku kršćansku svijest, pak ne treba nikoga, da mu komandira.. Ako radnik znade i vidi, da ga svećenik poštuje, bit će uza nj i radit će kršćanski, a ako se svećenik samo jednom digne protiv njihove borbe za poboljšanje tužnog stanja, svi će ga ostavit i otići k s o c i j a l d e m o k r a t i m a. U Hrvatskoj ima još uvijek svećenika, koji se ne znadu ili ne mogu da slažu s radnikom. Danas vidimo na svim linijama organizacije, a ako se u to ne umiješa i svećenik, sve ga ostavlja. U Njemačkoj svi, i župnik i kapelan i pro-

fesor itd. rade na kršćanskoj organizaciji. Razdijele si posao, tako da svake nedjelje jedan od njih vrši koji dio socijalnoga rada, a plodovi ne izostaju, jer se ovim načinom puk uzgaja u katoličkom duhu.

Socijalni je rad zadaća svakoga katolika, a napose svećenika, i nijedan ne smije reći, da to na nj ne spada. Hrvatski katolički lajici neka se u socijalnom radu ugledaju u njemačke odvjetnike, liječnike itd., od kojih svaki iz svoje struke drži predavanja, i tako u lijepom i složnom radu pomažu siromašnomu ljudstvu.

O r g a n i z a c i j i d j a k a treba posvetiti veću pažnju, nego dosada. Poznato je, kako su djaci ne samo viših, već i nižih razreda razdijeljeni u socijaldemokrate, liberalce i katolike; ma da znadu ob ovim stvarima samo to, da te stranke egzistiraju, to ipak o svemu tome živo debatiraju. — Djaci, osobito viših razreda, imadu svoje tajne listove, pače i tiskane listove. Ovaj je radikalizam došao iz Češke, osobito preko učenika Masarykovih. Ima već i profesora, koji su oduševljeni pristaše socijaldemokrata i bezbošca M a s a r y k a, i koji su najgori agitatori slobodne misli.

*

Mi moramo ovu mladež oteti raljama slobodne misli, i — opet organizacijom. O tomu moramo nastojati barem kod više-školaca, gdje je raskršće, te otkuda će jedni otići medju slobodne mislioce, a drugi će zadržati svoja kršćanska načela. U ovomu poslu mogu nam biti na ruku katolički sveučilištarci, koji općeći s onima, što prvi puta dolaze na sveučilište, mogu ih na pravi put dovesti, ili ih na pravomu putu uzdržati. Apologetičke brošure im davajmo u ruke.

Kod djačkih organizacija moramo osobito paziti na sveučilišne slušaoce. Nitko nije tako silno oduševljen za slobodu kao mlad čovjek? Pogledajmo bune, revolucije i obične demonstracije! Koga najviše vidimo? Djaka i u opće mladih ljudi. Uz ovu činjenicu moramo zabilježiti još i tu, da je baš mladost svakoga čovjeka temelj njegovoj budućnosti, ako se u mladosti zasiti kojekakvim zlim idejama, bit će takav i u starosti, i jedva je moguće koga od njih dovesti na pravi put. Pogledajmo još, kako danas stvari stoje! Veći dio inteligencije pun je mržnje na sve, što je katoličko; staru inteligenciju okrenuti na pravi put znači — bacati bob

u stijenu, pak zato, da ipak bude nešto dobra, stvoriti nam treba mladu katoličku generaciju. Kada ovu stvorimo, imat ćemo najoduševljenije i najpožrtvovnije pobornike katoličke misli.

Ženska organizacija. Zasada je slaba. Mnoge žene polaze rado crkvu i mole se Bogu, a za drugo ih nije toliko briga — a to ne valja. Katoličke svijesti nemaju, osobito one iz inteligentnih krugova. Ono, što našim ženama manjka, da budu prave katolikinje govorom i tvorom, mogu da nadomjeste samo organizacije. Ovdje vrijedi pravilo, da je najbolje, ako se žene organiziraju u takova društva, u kojima se goji religijozni duh. Žene su bolji agitatori onih ideja, kojima su prožete, nego muškarci, pak nas i to mora sklonuti, da ih organiziramo; s druge strane znademo iz iskustva, da u većini slučajeva djeca slijede majku, bilo to u dobru bilo u zlu. Napose su zgodne za žensku organizaciju »Marijine kongregacije«, koje bismo morali i po selima raširiti.

Kada govorimo o organizacijama, ne možemo propustit spomenuti i organizaciju novina. Na tome se polju kod

nas premalo radi, premda svi dobro znademo, da današnji moderni časopisi čine općinstvo plitkoumnim, lakovjernim i tupim za istinu, pravicu i značaj. U takovim okolnostima dužnost je svim svijesnim katolicima, da svoje čisto katoličke novine postave i šire kao ustuk ne samo onim novinama, koje očito i bezobzirno napadaju na vjeru i Crkvu, već i indiferentnim novinama. Uz ove časopise morali bi svi svećenici prionuti svim silama, a onaj svećenik, koji radi kod onog časopisa, koji je protiv Crkve, nije pošten i ne bi smio izaći pred lice ostalim čestitim svećenicima.

Ako tkogod misli, da bi naš narod zaostao u naobrazbi, kad bi čitao samo katoličke novine, a druge zanemario, onda mu odgovaramo, da iskustvo baš obrnuto svjedoči; pokazalo se, da su oni seljaci u Slovenskoj, koji čitaju samo katoličke novine, stekli veću političku naobrazbu od onih, koji dan na dan sjede u kavani i čitaju dvoje, troje novine; pa to je sasvim razumljivo, budući da ovaj, koji čita recimo troje novine, sve skupa pobrka i na koncu konca nema o nikojoj stvari čistih pojmova.

Da pak uzmognemo našemu puku dati u ruke valjane katoličke novine, potrebni su nam valjani novinari. Žurnalista bi morao biti najučeniji i najnadareniji čovjek, samo ovakav može svaki dan dobro napisati koji članak u novinama i reći sasvim sigurno: ovaj ima pravo, a onaj krivo s toga i toga razloga. On tako reći ne ima vremena, da razmišlja, on mora u jedan mah reći, to valja, ono ne, tako da mu tisuće i tisuće čitalaca mogu mirne duše vjerovati. Žalibože, da naše svećenstvo ni izdaleka nije spremno za novinare, kako ono u Njemačkoj. U Njemačkoj opstoji još po Windshorsdtu osnovani »Volksverein«, koji broji oko pô milijuna članova, a podupire njemačke novine. Suradnici njemačkih novina jesu naobraženi ljudi. Tako na pr. imade kod nekih uredništava svećenika, koji posjeduju obilje filozofskoga, bogoslovnoga i pravnoga znanja. Ovi pišu oveće članke, koji su solidni, i ovako onda mogu voditi puk pravim putem. Suradnici pojedinih novina su bogato honorirani. Mi takova šta dakako ne imamo. Ako nam je ozbiljno stalo do novinske organizacije, poduprimo one, koji imadu sposobnosti, da budu novinari.

Politička organizacija. Ovdje vrijedi pravilo, da politika, koja nije osnovana na masi, na puku, ne vrijedi mnogo: ovakva politika, kako brzo nastaje u glavi pojedinaca, tako brzo i prolazi. Danas je jasno, da samo pučke stranke mogu računati na uspjeh. Današnje se stranke neprestano hrvaju, jedna nastoji strmoglaviti drugu; tako se stranke mijenjaju, a narod ostaje, i tko ima taj narod, ima budućnost. Zato, ako hoćemo, da kršćansko-socijalna načela zavladaju ovim svijetom, moramo za ta načela predobiti puk i njima ga svega prožeti. U tome je izraženo dvoje: vjerski i socijalni naši nazori. Preko naroda moći ćemo prisiliti sve stranke, da budu kršćanski mislile i radile; zatim nastojmo oko toga, da i najniži slojevi našega naroda dodju do pravice i moći. To je socijalni dio našega rada. Treće je, što hoćemo, naime narodnu slobodu. Misao narodne slobode mora prožeti svakoga Hrvata, i kad ovo troje postignemo, imat ćemo narod zdrav, jak i slobodan.

Naši nam protivnici ne će moći ništa naškoditi, ako svaki župnik bude mogao reći, da su njegvi izbornici prožeti kršćanskim načelima, jer zastupnik se mora pokoriti želji narodnoj. Na koncu vrijedno je, da se spomene, kako nam iskustvo jasno govori, da je najbolje, ako sprovadjamo organizacije samo s našim sumišljenicima. Koji su radili s liberalcima, bili su nasamareni. Radimo dakle za katolička načela, a Bog će blagosloviti naš trud!

»O socijalizmu«. (Predavao velč. g. Vilim Anderlić). Predavanje je ovo izašlo već štampom u brošurici: »Dva nazora o socijalnom pitanju«, koja se može dobiti u tiskari »Hrv. kat. tiskovnog društva«.

Sadržaj.

